

Nacionalni PARKOVI

Časopis Nacionalnih parkova Crne Gore, godina II, broj 10, septembar-oktobar 2010.

**UPOZNAJTE I POSJETITE
NACIONALNE PARKOVE CRNE GORE**

POZITIVNO POSLOVANJE

Ostvareni su dobri rezultati, a sopstveni prihodi na ukupnom nivou su veći za 27 % u odnosu na isti period prošle godine – saopšteno je na UO JP. Tokom čitave sezone broj posjetilaca je bio povećan u odnosu na prošlu godinu. Od početka sezone do kraja avgusta ukupan broj registrovanih posjetilaca u Nacionalnim parkovima Crne Gore bio je 114.856 i u odnosu na isti period prošle godine povećan je za 15%. Značajno učešće prihoda iz Budžeta opredijelilo je da Javno preduzeće ostvari pozitivno poslovanje za prvih osam mjeseci.

Finansijski pokazatelji za prvih osam mjeseci 2010. godine pokazuju sljedeće:

Uspješna turistička sezona za nama

Ovo je uspješna turistička sezona, sa većim brojem posjetilaca u odnosu na prošlu godinu, prema broju prodatih ulaznica, iako situacija na početku sezone nije bila obećavajuća. Primjetan je i porast broja posjetilaca u svim našim centrima. 25.000 turista je posjetilo sve naše centre, najviše na Skadarskom jezeru - 12.000, Lovčenu - 7.000, Biogradskoj Gori - 2.500, dok je u Centru na Durmitoru najmanja posjeta - informisao je direktor Nacionalnih parkova, Rade K. Gregović, na XVI sjednici Upravnog odbora, 24. septembra.

Najznačajnije aktivnosti koje su obilježile period između poslednjedvije sjednice su:

- radovi na pristaništu Lipovik u saradnji sa GTZ čime se stvaraju uslovi za kvalitetan ulaz u Rijeku Crnojevića. Do kraja septembra biće završena prva faza radova;
- Započeta je realizacija projekta u saradnji sa Regionalnom Razvojnog Agencijom za Bjelasicu, Komove i Prokletije u vezi sa izgradnjom spremišta za čamce na obali Biogradskog jezera. Agencija donira 20.000, JP 10.000 a Ministarstvo turizma 4.000 eura.
- projekat SNV-a koji podrazumjeva monitoring krupnih sisara, šumskih eko-sistema i ptica. Projekat je u toku, ali ćemo vrlo brzo imati odgovarajuće rezultate i razrađenu metodologiju po kojoj će se dalje istraživati

- Kada su u pitanju projekti koji se realizuju u našoj režiji, na Žabljaku treba osposobiti objekat bivše pilane kako bi napravili stolarsku radionicu gdje će se proizvoditi suveniri za sve nacionalne parkove, infotable, hranilice, klupe i ostali predmeti od drveta.
- Što se tiče projekata iz oblasti zaštite, posebno treba istaći projekte zaštite šuma na teritoriji Nacionalnih parkova Durmitor i Lovćen. Već se sprovode određene aktivnosti, posebno u dijelu zaštite državnih šuma, konkretno na teritoriji Durmitora, a sve to u svrhu stvaranja uslova za dodjelu ogreva.
- Kada je u pitanju zaštita prostora najviše je bilo problema sa neovlašćenom eksploatacijom pijeska na Skadarskom jezeru. Sve nadležne institucije i ministarstva su obavještene.

Kod **NP Durmitor** ukupni ostvareni prihodi iznose 313.968 Eura, što u odnosu na prošlu godinu za isti period predstavlja ostvarenje od 101 %. Najveći dio prihoda se ostvario od prodaje ulaznica i to 65.898 Eura, splavarenja 132.906 Eura, prihodi od zakupa 62.361 Eura. Prihodi od **prodaje suvenira** su takodje povećani u odnosu na prošlu godinu za 13% i iznosili su 11.664 Eura.

Kod **NP Skadarsko jezero** ostvareni prihodi za prvih osam mjeseci 2009. iznose 359.658 Eura ili 159 % u odnosu na isti period prošle god. Rashodi kod NP Skadarsko jezero su ostvareni u indexu od 140% i iznose 386.723. Najveće stavke prihoda su **prihodi od ulaznica** i to 104.104 Eura, prihodi od **ribolovnih dozvola** 56.761, prihodi od **korišćenja dobara i taksi** 47.899 Eura. Prihodi od ulaznica su povećani za 15%, od ribolovnih dozvola su manji za 4% a korišćenje dobara i taksi je povećano za 208%.

Kod **NP Biogradska gora** ostvareni prihodi za prvih osam mjeseci iznose 95.440 ili index od 96% u odnosu na isti period prošle god. Ostvareni rashodi iznose 138.639 Eura što predstavlja index od 111% u odnosu na isti period prošle godine. Najveće prihodne stavke su prihodi od ulaznica, bungalova, prodaje suvenira i prihodi od zakupa. Za isti period prošle godine prihodi od **ulaznica** su manji za 3% i iznosili su 44.514 Eura. Prihodi od **izdavanja čamaca** povećani su za 192% i iznosili su 5.152 Eura. Prihodi od **prodaje suvenira** su iznosili 12.359 Eura i smanjeni su za 9%.

NP Lovćen je ostvario prihod za prvih osam mjeseci 103.596 Eura što predstavlja povećanje od 92 % za isti period prošle godine. Ostvareni rashodi iznose 104.217 Eura što predstavlja približno iste rashode u odnosu na isti period prošle godine. Najveće učešće u prihodima čine **ulaznice** i to 60.946 Eura i prihodi od **korišćenja dobara** 29.492 Eura. Prihodi od ulaznica su povećani za 64% u odnosu na isti period prošle godine, a prihodi od korišćenja dobara za 245% . Takođe su povećani prihodi od **izdavanja bungalova** za 39%.

Kod **Stručne službe** ostvareni rashodi iznose 334.308 Eura ili povećanje od 11%. Najveća stavka rashoda kod Stručne službe je trošak bruto plata i iznosi 208.540 Eura.

Služba za finansijsko poslovanje

JEZERSKE ČAROLIJE

Ako se bar na trenutak uzdignete iznad prozaičnih stvari pred očima će vam bljesnuti sva ona raskoš i ljepota Skadarskog jezera kojeg je priroda u sadejstvu sa čovjekom, minulih vjekova baš za Vas stvorila.

Upravo tako se i zove Festival prirode i kulture – manifestacija koja se već treću godinu za redom organizuje u Virpazaru i poprima tradicionalan karakter.

Pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture, uz podršku JPNP Crne Gore, a u okviru organizacije Pilot projekta za razvoj lokalnih zajednica Skadarskog jezera 12. 09. održana je promocija kulturnog i prirodnog nasljeđa, turističke ponu-

Štand Nacionalnog Parka

de i tradicionalnog načina života jezerskog podneblja.

Svi oni koji su bili zainteresovani da taj nedjeljni dan provedu daleko od gradske gužve i buke učestvujući u nekom od ponuđenih sadržaja morali su se unaprijed najaviti i rezervirati mjesto. Sam program manifestacije bio je raznovrstan i prilagođen svačijem ukusu, tako da bilo da ste se opredjelili za krstarenje nekim od ovdašnjih brodara do ciljnih odredišta, takmičenje u sportskom ribolovu, vožnju kajacima, pješačenje, rekreativnoj vožnji biciklima zajedno sa klubovima „Perun“, „Nik Bajk“, „Ciklomont“ i „Besa“, balonarenje, učešće u foto koloniji, druženje vam je bilo zagarantovano.

Demonstracija predmeta domaće radinosti lokalnog stanovništva, poljoprivrednih proizvoda i suvenira, kroz izložbeno prodajni karakter i degustaciju, pružili su gostima poseban užitak.

Dječji crteži na betonu

Izdvajamo novinu u programu kao što je WESLAY CUP 2010 trka čunova, gdje su I nagradu osvojili Pašo Pekić i Dalibor Stojović iz Krnjica čija je vještina pokazala da su „Pokrajvodani“ nepobjedivi i kada je riječ o profesionalcima.

Pažnju je privukla i promocija NP Skadarsko jezero koje se ovog puta predstavilo kroz prezentaciju koja je otvorila vrata svojih Centara za posjetioce, u kojima se osim stalnih postavki mogla pogledati i projekcija dokumentarnog etno filma „Čuvari starih zanata,, dok su na otvorenom izložene stare fotografije Jezera i karikature slikarske kolonije (udruženje izvornih likovnih umjetnika i poznati karikaturisti).

Ovog puta se mislilo i na najmlađe koji su imali svoj program „Crtaj-igraj-pjevaj“ (sa animatorima, pjevačima

Pobjednici trke čunova

i obaveznim klovnom), koji je završen crtanjem po asfaltu gdje su oni pustili mašti na volju.

Manifestacija je nastavljena do kasnih večernjih sati, gdje su u muzičkom dijelu programa nastupili Darko Rundek sa „Cargo orkestrom“ i grupa „Crveno i Crno“. Kao rezultat velikog zalaganja onih koji su se potrudili da organizuju festival, je da je on uspio u cjelosti, u čemu su saglasni kako sami učesnici tako i veliki broj posjetilaca (domaćih i stranih) različitih starosnih dobi, čije su ocjene i utisci da je ovaj nesvakidašnji događaj - pun pogodak.

To maloj varošici Virpazaru i dolikuje, jer je bila pazar i ostala okosnica turističkog proizvoda koji je spoj više segmenata objedinjenih u ponudi, koji su predstavili bogatstvo prirodne i kulturne baštine Jezera.

Tekst i fotografije: Snežana Vukotić, stručni saradnik za etnografsko nasljeđe

Iz sadržaja

- 4.** Promocija turističke ponude NPCG
JEZERSKE ČAROLIJE
- 10.** Tema boja
HERPETOFAUNA ŠIREG PODRUČJA SKADARSKOG JEZERA I
ZNAČAJ NJENOG OČUVANJA
- 14.** Geoekološki kampovi
ŠKOLE U PRIRODI
- 18.** Flora
U BOJAMA BILJA
- 21.** Gljive
ŠUMSKO MESO DURMITORA
- 28.** Šume
JASEN
- 30.** Iz etnografske riznice
DA SE NE ZABORAVI...
- 34.** Planinarenje
SPORT, REKREACIJA ILI NEŠTO DRUGO
- 37.** Evaluacija
VREDNOVANJE PRIRODNIH POTENCIJALA NP PROKLETIJE

Časopis „Nacionalni parkovi“

Izdavač:
JP Nacionalni parkovi Crne Gore, Podgorica

Direktor:
Rade K. Gregović

Glavni i odgovorni urednik:
Marijana Džaković

Uređivački kolegijum:
prof. dr Branko Radojičić, prof. dr Jovan Kavarić
Slobodanka Martinović, mr Nela Vešović-Dubak
Vanja Krgović Šarović, mr Veselin Luburić,
dr Marija Vugdelić

Stalni saradnici:
prof. dr Mihailo Burić, prof. dr Vukić Pulević,
prof. dr Drago Marić, mr Luka Mitrović,
mr Darko Dubak, prof. Veljko Martinović,
mr Mirjana Ivanov

Grafički urednik: mr Ivanka Haverić

Lektura i korektura: Marijana Džaković

Prevod na engleski: Marijana Džaković

Naslovna strana: Duško Miljanić

Fotografije:
Arhiva JPNPCG, Duško Miljanić

Štampa: M Print, Podgorica

Adresa:
Nacionalni parkovi - za Časopis
Put Radomira Ivanovića 2, 81000 Podgorica

tel/fax: +382 (0)20 658 071
e-mail: jpnpcg@t-com.me
www.nparkovi.co.me
Broj žiro-računa: 510-5848-53

TRIDESET GODINA OD PROGLAŠENJA NACIONALNOG PARKA DURMITOR
UNESKOVIM SVJETSKIM PRIRODNIM NASLJEĐEM

USPJEŠAN MODEL SUŽIVOTA LJUDI I PRIRODE

Zaštita prirode se danas ostvaruje samo sinhronizovanim i kontinuiranim djelovanjem institucija sistema i javnosti

Okrugli sto, povodom značajnog jubileja trideset godina od proglašenja Nacionalnog parka Durmitor svjetskim prirodnim nasljeđem UNE-SKO-a, održan je na Žabljaku, 6. septembra. Cilj skupa je ukazivanje da se zaštita prirode koja nailazi na brojne izazove danas uspješno ostvaruje sistematičnim i sinhronizovanim djelovanjem institucija sistema, ali i ekološki osviješćene i edukovane javnosti. Nacionalni parkovi su željeli da ukažu na potencijale i probleme sa kojima se suočava ovo zaštićeno prirodno područje, iznesu nova zapažanja

i podatke kao rezultat skorijih istraživanja, i ujedno podsjetite da je očuvana i autentična priroda najznačajniji resurs.

Skupu koji je otvorio ministar uređenja prostora i zaštite životne sredine, Branimir Gvozdenović, prisustvovali su predstavnici institucija, organizacija i nevladinog sektora, koji se bave zaštitom, proučavanjem i unapređenjem ovog područja. Ruководilac stručne službe za unapređenje i razvoj, mr Veselin Luburić kazao je da su potencijali ovog kraja u turizmu zasnovani na prirodi, biciklizmu,

- 41.** Mahovine
U SJENCI VISOKIH BILJAKA
- 44.** Zdravi stilovi života
FAVORIZOVANJE BICIKLIZMA
- 46.** Turistička ponuda
ZAJEDNIŠTVO RAZNOLIKOSTI
- 47.** Recepti
SA TRPEZE NACIONALNIH PARKOVA

planinarenju, raftingu i raznim manifestacijama, ali da su ipak nedovoljno iskorišćeni. Nedovoljan je i opseg naučnih istraživanja. Prisutna je i ilegalna gradnja u kontakt zonama, ali je izuzetno važno da je sačuvana prirodna supstanca i poboljšana prekogranična saradnja.

O budućem petogodišnjem Planu upravljanja NP Durmitor govorio je direktor Nacionalnih parkova CG, Rade Gregović, koji je istakao da su osnovni strateški ciljevi zaštita i unapređenje prirodnih dobara i stvorenih vrijednosti, unapređenje saradnje sa korisnicima parka, inostranim i domaćim organizacijama i donatorima, unapređenje prekogranične saradnje i institucionalnih kapaciteta.

Učesnici okruglog stola

Prostor NP Durmitor je jedan od rijetkih sa očuvanom prirodom, istakao je Ministar Gvozdenović. „Ministarstvo u saradnji sa UNESCO-om radi na rehabilitaciji prostora zahvaćenih požarom, reviziji granica, reviziji i usvajanju plana upravljanja za ovaj prostor i održivom finansiranju u zaštićenim područjima. On je takođe dodao da će usvajanje Prostornog plana za durmitorsko područje biti dobar uslov za primjenu modela održivog razvoja. Sinhronizovano djelovanje može biti uspješan model suživota ljudi i prirode“. Isto tako on je naglasio da bi Vlada do novembra trebalo da

doneše petogodišnji plan upravljanja Nacionalnim parkom Durmitor kako bi se iskorišteno devastiranje UNESCO-m zaštićene prirode, te da će se u narednom periodu aktivno raditi na održivom razvoju lokalnih zajednica ovog regiona koji je jezgro za realizaciju ideje Crne Gore kao prvo proglašene ekološke države.

Direktor NP Durmitor Tomo Pajović kazao je da je „upisivanje ovog prostora u Svjetsku prirodnu i kulturnu baštinu UNESCO-a, značajna odluka za Crnu Goru i tadašnju Jugoslaviju“. Sve je to urađeno na osnovu generalne konvencije UNESCO iz 1972. godine, po kojoj kulturna i prirodna dobra koja imaju neprocjenjiv značaj, predstavljaju svjetsku baštinu i zaslužuju da budu posebno zaštićena. Tim upisom odati su najveće priznanje ovim prirodnim vrijednostima rangiranim na listi među 60 svjetskih i sedam sa prostora bivše Jugoslavije. Za to vrijeme, možemo konstatovati da je stanje očuvanosti kulturne i prirodne baštine zadovoljavajuće, uprkos materijalnim problemima i drugim teškoćama.

Predsjednik Naučnog savjeta Nacionalnih parkova, akademik Branko Radojičić, nakon što je naglasio značaj jubileja, istakao je da „svi možemo biti zadovoljni jer smo na tom nivou da se u nacionalnim parkovima svakom problemu naučno pristupa, što garantuje sjajnu budućnost. Sve što je urađeno u to vrijeme da bi Durmitor i Tara bili svjetska baština dugujemo Vidoju Žarkoviću, Bebi Brajoviću, Milu Stijepoviću, Obrenu Blagojeviću. On je takođe podsjetio da na ulazu u Jelouston piše „za korist i zadovoljstvo ljudi“. Danas je nacionalni park mnogo više nego zaštita prirode, dok u prostornim planovima moramo predvidjeti staze za bicikliste, kružne staze, hotele, motele. Svi nacionalni parkovi moraju biti okrenuti za zadovoljavanje ljudi, želimo da vratimo čovjeka prirodi, zaustavimo svu gradnju i da usaglasimo prostorne planove gradova sa prostornim planovima nacionalnih parkova“.

„Kada se govori o arhitekturi na Žabljaku, nije problem broj građevina, već je problem njihov kvalitet, kako su raspoređeni i kako izgledaju, napomenula je Uranela Radovanić iz Centra za arhitekturu i urbanizam. Ona je takođe istakla da je na „ovom području potreban turizam visokog kvaliteta, industrija u skladu sa održivim razvojem i manjih oblika, zadržati lokalno stanovništvo, edukovati preduzetnike i stvoriti njihovu bazu“.

O valorizaciji prirodnih resursa izlagala je Vanja Krgović-Šarović i ukazala na klimatske, geomorfološke, hidrografske, biogeografske i pej-

zažne resurse preporučujući razvijanje naučnog, zdravstvenog, adrenalinskog i rekreativnog turizma, kao i zabavnih programa i zimskih sportova. Prednosti NP Durmitor su u njegovoj međunarodnoj zaštiti, izuzetnim prirodnim vrijednostima i već stvorenom imidžu.

„Biogradska gora je sledeći kandidat za upis na UNESCO-vu listu“, naglasio je direktor Zavoda za zaštitu prirode, dr Zlatko Bulić. On je takođe podsjetio da je 17. januara 1977. basen rijeke Tare upisan na UNESCO-vu listu MAB rezervata i da je 30 godina od proglašenja NP Durmitor UNESCO-vim sajtom, 50 godina od osnivanja nacionalnog parka, devetnaest godina od proglašenja ekološke države.

„Pored brojnih vrijednosti flore i faune, moramo misliti i na benefite koje ostvarujemo od nacionalnog parka, a prvenstveno na dobrobit ljudi, odnosno lokalnog stanovništva. Dosta je urađeno u NP, ali ne možemo da stopiramo život na Žabljaku i Kolašinu, rekao je predsjednik Opštine Kolašin, Mileta Bulatović, dodavši da su „nacionalni parkovi Biogradska Gora i Durmitor svojim ljepotama specifični i oba čine ljepotu Crne Gore“. „Svi moramo biti zadovoljni posle 30 godina onim što je urađeno u nacionalnim parkovima u ukupnom smislu, rekao je prof. dr Mihailo Burić, član Naučnog savjeta, dok je mr Luka Mitrović nacionalne parkove nazvao perjanicom održivog razvoja, kao i da je neophodno produžiti sezonu i valorizovati nove vrste turizma.“

Mile Stijepović nekadašnji direktor NP Durmitor pod čijim upravljanjem je NP proglašen UNESCO-vim sajtom čestitao je na jubileju i podsjetio na ljude koji su u to vrijeme uložili mnogo napora u vezi sa prikupljanjem dokumentacije oko proglašenja rekavši: „Meni je bilo lako sa njima i

hvala Miši Vučkoviću, Stevanu Stankoviću, Milotiju Blečiću, Obrenu Blagojeviću, profesoru Branku Radojičiću koji su mi pružili pomoć u dokumentaciji, a glavna žila kukavica bio je Branko Krstić.

NP Durmitor je proglašen svjetskim prirodnim nasljeđem, 1980. godine, na istoj sjednici kada je i Rim zbog svoje izvanredne kulturne baštine, istakao je predstavnik Ministarstva uređenja prostora i zaštite životne sredine, Novak Čađenović. Godine 1972.

Unesco je usvojio Konvenciju o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine, koju je potpisalo preko 150 zemalja. Ambiciozni cilj ove obrazovne, naučne i kulturne organizacije Ujedinjenih nacija bio je da ustanovi, prouči i zaštiti spomenike, grupe građevina i lokalitete stvorene bilo ljudskom rukom bilo prirodom, i koji sa istorijskog, umjetničkog, naučnog, prirodnog, arheološkog i antropološkog stanovišta imaju izuzetnu opštu vrijednost.

On je takođe objasnio da UNESCO nije obavezujući, Lista nije nepromjenljiva, lokaliteti se brišu i pišu. Unesco je pomogao projekat sanacije požara u NP Durmitor, te omogućava međunarodne radionice, treninge, obuke. U narednom periodu treba naći model da se lokalno stanovništvo više poveže, kao i da se smanje negativne posledice na ovom području.

Projekat Razvoj monitoring programa sisara prezentovala je Marina Đurović, stručni saradnik za zaštitu faune. Jasnija slika koja bi se dobila ovim istraživanjem dala bi nam smjernicu kako iskoristiti podatke u cilju zaštite i u turističke, naučne, i druge svrhe.

Slobodan Stijepović, stručni saradnik za oblast šumarstva, realizuje projekat Monitoring zdravstvenog stanja šuma NP Durmitor, u saradnji sa SNV-om. Cilj Projekta je da se obezbijedi periodičan uvid u vitalnost šumskih ekosistema u odnosu na antropogene i prirodne faktore stresa, Povezivanje sa drugim programima monitoringa u životnoj sredini u cilju obezbjeđivanja informacija o drugim značajnim pitanjima, kao što su promjene klime i biodiverzitet i njihov doprinos održivom upravljanju šumskim ekosistemima.

Na skupu je projekat SNV prezentovala Ana Katnić, dok je predstavnik NVO „Društvo prijatelja Tare“, govorio o značaju saradnje ove NVO u zajedničkim projektima sa Nacionalnim parkom.

Marijana Džaković

Lacerta oxycephala, Skadarsko jezero,
Golubovo ostrvo
Foto: Ondrej Vizi

HERPETOFAUNA ŠIREG PODRUČJA SKADARSKOG JEZERA I ZNAČAJ NJENOG OČUVANJA

MSc Lidija Polović, herpetolog,
Prirodnački muzej

Područje Skadarskog jezera predstavlja jedinstveno, dobro očuvano područje, sa veoma visokim specijskim diverzitetom uključujući i brojne endemične i reliktno predstavnik flore i faune. Geološke, geomorfološke i biološke specifičnosti ovog područja prepoznate su još početkom prošlog vijeka. Ovaj „starinski ugao Evrope“ ili takozvani „Jadranski trougao“ takođe karakteriše i izuzetno bogatstvo herpetofaune.

Istraživanje herpetofaune Skadarskog jezera i okolnog područja započeto je u vrijeme kad je Crna Gora predstavljala »vrata Balkana«. Brojna naučna otkrića i rezultati iz herpetologije su ostali u sjenci drugih istraživanja, prije svega florističkih, ornitoloških i hidrobioloških. Na prostoru koji gravitira jezeru otkriveni su za nauku novi taksoni gmizavaca ili je nagoviješteno njihovo postojanje i utvrđeno prisustvo izuzetno rijetkih i/ili neočekivanih predstavnika herpetofaune. Takođe je re-

gistrovan visok intenzitet ekoloških i evolucionih procesa. Morfološka diferencijacija i kompetitivno isključivanje su izraženi naročito u prostorno izolovanim populacijama određenih taksona. Značaju ovog područja doprinose i biogeografske karakteristike. Za mnoge gmizavce ovuda se pružaju linije diskontinuiteta, kako na nivou vrsta, tako i na nižim nivoima taksonomske hijerarhije, što zajedno sa sličnim primjerima iz drugih skupina biljaka i životinja, doprinosi izdvajanju i definisanju posebne geografske jedinice. Multidisciplinarni projekti kao što su »Limnološka istraživanja Skadarskog jezera« (Biološkog instituta iz Titograda) nijesu mnogo doprinijeli široj afirmaciji i realnoj valorizaciji ove grupe kičmenjaka. Nagovještaj pravaca istraživanja i nepotpune faunističke popise dali su Higgins & Kažić, 1975.

Sa pojačanim interesovanjem za biološku raznovrsnost u svijetu uopšte, živnula su i taksonomska, floristička, faunistička i biogeografska istraživanja. U to vrijeme, 1990. godine, saradnici sa Instituta za Biološka istraživanja iz Beograda započeli su istraživanje herpetofaune Skadarskog jezera sa širom okolinom. Radovi publikovani u to vrijeme i kasnije objavljeni radovi su doprinijeli rješavanju niza fundamentalnih ekoloških, taksonomskih i biogeografskih problema i ukazali na činjenicu da je neophodna šira afirmacija ovog jedinstvenog područja kroz nastojanje da se proglasi evropskim biogenetskim rezervatom i oblašću sa izuzetnim skupom vrsta.

Od 40 vrsta gmizavaca poznatih za teritoriju Crne Gore, čak 35 vrsta (88%) je zabilježeno na području Skadarskog jezera. U poređenju sa dva proglašena evropska biogenetska rezervata: delta rijeke Evros u Grčkoj i istočna Sardinija u Italiji, područje Skadarskog jezera takođe zaslužuje status jednog od evropskih biogenetskih rezervata zahvaljujući endemizmu i bogatstvu vrsta.

Rezultati nedavno urađenih istraživanja ukazali su na postojanje značajnog genetičkog di-

verziteta kod nekoliko taksona gmizavaca kao što su: *Vipera ammodytes* (poskok), *Testudo hermanni* (kopnena kornjača), *Emys orbicularis* (barska kornjača), *Lacerta viridis* complex (kompleks guštera zelembaća), *Dinarolacerta mosorensis* (mosorski gušter), duž šireg Jadranskog priobalnog područja koje obuhvata i područje Skadarskog jezera. Kod svih ovih taksona Dinarski i Pinski masiv razdvajaju zapadno-balkanske, koje su u osnovi mediteranske linije od istočno-balkanskih.

Podarcis melisellensis

Filogenetske analize ukazuju da bi „zapadno-balkanska klada“ *L. viridis* kompleksa, zajedno sa primjercima iz okoline Skadarskog jezera, mogla biti u bližem srodstvu sa *L. bilineata* nego sa *L. viridis*. Zbog toga se vrstom *L. bilineata* može dopuniti spisak gmizavaca koji naseljavaju područje Skadarskog jezera. Da bi se stekla jasnija filogeografska slika o još jednoj vrsti pravih guštera, ljuškavom gušteru (*Algyroides nigropunctatus*) balkanskom endemu, neophodno je opsežnije istraživanje djelova areala ove vrste koja su neistražena a među njima je i područje Skadarskog jezera, gdje je istraživanje u toku.

Osim toga, nedavno određeni novi rodovi lacertida *Dinarolacerta* i *Dalmatolacerta* endemi Balkanskog poluostrva, dodatno su obogatili diverzitet herpetofaune Skadarskog jezera. Integrativna istraživanja roda *Dinarolacerta* otkrila su značajne morfološke i genetičke razlike između populacija što je dovelo i do formalne identifikacije dvije vrste

NP Skadarsko jezero

guštera: mosorskog guštera (*Dinarolacerta mosorensis* = *Lacerta mosorensis* Kolombatović, 1886) i prokletijskog guštera (*Dinarolacerta montenegrina* Ljubisavljević, Arribas, Džukić i Carranza, 2007). Otkriće vrste *D. montenegrina* ukazuje na značaj ovog regiona kao jednog od glavnih evropskih centara biodiverziteta. Dakle, realno je očekivati da će detaljnija revizija populacija unutar refugijalnih područja kao što je područje Skadarskog jezera otkriti kompleksniji obrazac subspecijske podjele ili proces hibridizacije između podvrsta ili čak između različitih vrsta lacertida koje naseljavaju ova područja.

Od 40 vrsta gmizavaca poznatih za teritoriju Crne Gore, čak 35 vrsta (88%) je zabilježeno na području Skadarskog jezera. U poređenju sa dva proglašena evropska biogenetska rezervata: delta rijeke Evros u Grčkoj i istočna Sardinija u Italiji, područje Skadarskog jezera takođe zaslužuje status

jednog od evropskih biogenetskih rezervata zahvaljujući endemizmu i bogatstvu vrsta.

Evidentno je da su klimatske promjene koje su nastale kao posljedica globalnog otopljanja, izazvale brojne promjene u distribuciji vrsta u širem području Skadarskog jezera. Zabilježeno je da su mnoge mediteranske vrste gmizavaca, kao što su gubavica ili tarantela (*Hemidactylus turcicus*), primorski smuk (*Hierophis gemonensis*), šilo (*Platyceps najadum*) i stepski smuk (*Dolichophis caspius*), koje su ranije naseljavale samo uski priobalni jadranski pojas, pomjerile areal svog rasprostranjenja dublje u kontinentalno područje. Kao posljedicu toga imamo narušavanje zajednica, promjenu brojnosti vrsta, a time i povećanje vjerovatnoće iščezavanja populacija. Zbog toga su sistematski monitoring i praćenje širenja vrsta važni aspekti konzervacionog menadžmenta ovog područja.

Out of forty species of reptiles known to the territory of Montenegro, even 35 species (88%) are recorded at the area of Skadar Lake. In comparison with two proclaimed European biogenetic reserves: the delta of the river Evros in Greece and east Sardinia in Italy, the area of Skadar Lake also deserves a status of one of the European biogenetic reserves due to both endemism and species richness.

Stanište, Skadarsko jezero, Bisag
Foto: Ondrej Vizi

Balkanski smuk

Vragodo-izvor Morače

GEOEKOLOŠKI KAMPOVI U FUNKCIJI ISTRAŽIVANJA I RAZVOJA PLANINA CRNE GORE

ŠKOLE U PRIRODI

Danijela Šoškić, prof. geografije

Poznavanje prirodnih odlika nekog prostora je prioritetan zadatak svake društvene zajednice. Crna Gora ima specifičnu i raznovrsnu prirodu koja zahtijeva detaljno istraživanje i upoznavanje. Dobro poznavanje složenosti prirode i potencijala su preduslovi za ubrzan ekonomski napredak i održivi razvoj. Posebna specifičnost dosadašnjeg izučavanja prirode Crne Gore je, da su o njoj više pisali naučnici iz inostranstva.

Crnogorske planine izučavali su mnogi naučnici: geografi, geolozi, biolozi, botaničari, zoolozi i objavljivali svoje radove i mišljenja o postanku, tek-

tonici, pedološkom sastavu, biljnim i životinjskim vrstama. Osim naučnika, Crnu Goru su izučavali i opisivali planinari i alpinisti i ostavljali predivne zapise i svoja iskustva. Ovako složenu građu, kao što je Crna Gora mogu prikupiti i sistematizovati kvalitetno specijalizovani timovi odgovarajućih stručnjaka. Crna Gora je istraživana u dva pravca: naučni i planinarski. Naučna istraživanja su starija i uglavnom su ostvarivana u teškim istorijskim i materijalnim uslovima, dok planinarska istraživanja počinju krajem XIX i početkom XX vijeka. Međutim, razvojem naučnih, obrazovnih i stručnih institucija u drugoj polovini XX vijeka, mijenja se

takav način istraživanja prostora i prirodnih odlika Crne Gore. Sada prirodu Crne Gore istražuju domaće institucije i stručnjaci raznih profila sa prostora Crne Gore. Pojavljuju se brojni naučni radovi, monografije, studije, knjige iz oblasti geografije, botanike, geologije, hidrologije, klimatologije, geomorfologije, biogeografije i drugih naučnih disciplina. Organizuju se naučni skupovi, simpozijumi, seminari, škole u prirodi, kampovi itd.

osnovnih prirodnih, antropogenih i tehnogenih komponenti. U procesu izučavanja sistema životne sredine ona ima posebno mjesto među naukama, jer jedina može na adekvatan način dati odgovor na većinu pitanja koji se tiču životne sredine. Zato se može smatrati da geografsko istraživanje životne sredine predstavlja neophodan preduslov ekoloških istraživanja.

Geoekološke škole

Uviđajući značaj terenske nastave za studente i poslijediplomce geografije, grupa profesora i saradnika sa Filozofskog fakulteta, odsjek za Istoriju i geografiju iz Nikšića i Geografskog fakulteta iz Beograda, došli su na ideju da organizuju alternativni (dopunski) vid obrazovanja preko održavanja geomorfoloških i geoekoloških škola. Ukupno je organizovano pet geomorfoloških škola, koje su kasnije prerasle u geoekološke. Prve dvije škole su održane u Srbiji (Karataš 1998. i Kopaonik 1999.) Treća geomorfološka škola je održana u BiH-a (Berkovići 2000.). Četvrta škola (2001.) je održana na Biogradskom jezeru i širem prostoru Bjelasice i peta (2002.) u Bukovici, sa zadatkom da se istraži prostor Durmitora, Sinjajevine i doline Bukovice.

Učesnici VIII Geo-ekološkog kampa na terenu

Savremena nauka teži jačanju istraživačkih kapaciteta i usmjerena je na istraživanje procesa i korelacije živog i neživog, prirode i društva, odnosno cjelokupnosti životne sredine. Geografija se uvijek bavila izučavanjem životne sredine i njenih

Geografsko istraživanje životne sredine je neophodan preduslov ekoloških istraživanja.

Pogled na Kapetanovo jezero

Geokološke škole predstavljaju alternativni vid obrazovanja studenata, poslijediplomaca i drugih zainteresovanih lica. Zbog obimnosti geokoloških naučnih disciplina, koja se u posljednjih nekoliko decenija sve više transformiše u „geokološke nauke“, neophodno je organizovati dodatne škole za obrazovanje najzainteresovanih i najtalentovanijih. Obimnost sadržaja i veliki broj studenata uključenih u nastavi, na osnovnim studijama, ne daje dovoljno prostora da se svim geokološkim problemima posveti dovoljna pažnja. Zbog toga se u geokološki razvijenim zemljama već odavno organizuju alternativne geokološke škole. One su tematski koncipirane i odnose se samo na jedan problem u geokologiji. Škole su organizovane tako da ne okupljaju samo polaznike iz jednog univerzitetnog centra već iz više. Mnoge škole su prevazišle i nacionalne granice, pa se bave geokološkim istraživanjima od strane studenata, koji tek planiraju da se ozbiljnije bave ovom problematikom. Rad u školama je timski, organizovan po manjim grupama koje zajedno rješavaju zadati problem. Individualni rad ogleda se u izradi opšte geokološke karte kao konačnog rezultata geokološkog istraživanja. Ocjena uspješnosti rada pojedinaca je javna u vidu debate. Na njoj se iznose svi uočeni problemi kao i sugestije pojedincima kako dalje da nastave sa individualnim usavršavanjem. Zbog toga se ove škole ne završavaju formalnim završetkom, nego i dalje nastavljaju sa radom preko naknadnih konsultacija sa predavačima i međusobnih kontakata samih polaznika. Jedan od ciljeva škole je standardizacija metoda i metodologije geokoloških istraživanja u prilazu i rješavanju određenih geokoloških problema. Predavači na alternativnim geokološkim školama su eminentni stručnjaci i specijalisti iz određenih geokoloških disciplina. U odabiru predavača uvijek se vodi računa da oni budu iz različitih geokoloških centara kako bi polaznici bili upoznati i sa sličnostima i razlikama u koncepcijama geokoloških istraživanja. Time oni stiču neophodno iskustvo koje će primijeniti u svojim budućim samostalnim istraživanjima. Konačni rezultat rada alternativnih geokoloških škola je povećanje broja zainteresovanih za geokologiju, što na fakultetima dovodi do povećanog broja di-

GEOECOLOGICAL CAMPS

The extensiveness of the content and a great number of students involved in the lectures, on basic studies, does not provide enough space to devote sufficient attention to all geocological problems. Therefore in geocologically developed countries the alternative geocological schools have already been organized. They are thematically conceptualised and related to only one problem in geocology. The schools are organized to gather not only students from one university centre but from more of them. Work in schools is a team-work, organized in smaller groups which solve the given problem together.

Karta lokacija geomorfoloških škola i geokoloških kampova 2001 - 2010

Tabela 1: Pregledna tabela Geo-ekoloških kampova 2003 - 2010

Kampovi	Vrijeme održavanja	Organizator	Teme	Br. polaznika
I Bjelasica	15-25. jul 2003.	Odsjek za istoriju i geografiju -FF Nikšić	Geomorfološki procesi i oblici na visokim planinama i njihov uticaj na formiranje vegetacije	25
II Boan	20-30. jul 2004.	Odsjek za istoriju i geografiju-FF Nikšić	Prirodni resursi u funkciji razvoja Šavničke i Kolašinske opštine	30
III Ivanova korita	19-27. jul. 2005.	Odsjek za istoriju i geografiju-FF Nikšić	Uticaj klimatskih faktora na pedologiju i florne formacije na teritoriji NP „Lovćen“	33
IV Komovi, Eko katan Štavna	20-28. jul 2006.	Speleološko društvo „Komovi“, Andrijevića i studentski klub „Braća Vučinić“, Nikšić	Geomorfološki agensi i njihov uticaj na razvoj održivog turizma Komova	25
V Prokletije	18-25. jul 2007.	Studentski klub „Braća Vučinić“, Nikšić	Glacijalni oblici i njihov uticaj na razvoj flornih formacija na teritoriji budućeg NP „Prokletije“	25
VI Piva	25 jul-1 avgust 2008.	Geo-eko Montenegro, Nikšić	Fizičko-geografske karakteristike pivskog kraja	26
VII Mokra	3-9. avgust 2009.	Geo-eko Montenegro, Nikšić	Fizičko-geografske karakteristike Kučkih planina	25
VIII Gornja Morača	25. jul-1. avgust 2010.	Geo-eko Montenegro, Nikšić	Geološke, fizičko-geografske i hidrografske karakteristike Moračkih planina	30

tetskog centra već iz više. Mnoge škole su prevazišle i nacionalne granice, pa se bave geokološkim istraživanjima od strane studenata, koji tek planiraju da se ozbiljnije bave ovom problematikom. Rad u školama je timski, organizovan po manjim grupama koje zajedno rješavaju zadati problem. Individualni rad ogleda se u izradi opšte geokološke karte kao konačnog rezultata geokološkog istraživanja. Ocjena uspješnosti rada pojedinaca je javna u vidu debate. Na njoj se iznose svi uočeni problemi kao i sugestije pojedincima kako dalje da nastave sa individualnim usavršavanjem. Zbog toga se ove škole ne završavaju formalnim završetkom, nego i dalje nastavljaju sa radom preko naknadnih konsultacija sa predavačima i međusobnih kontakata samih polaznika. Jedan od ciljeva škole je standardizacija metoda i metodologije geokoloških istraživanja u prilazu i rješavanju određenih geokoloških problema. Predavači na alternativnim geokološkim školama su eminentni stručnjaci i specijalisti iz određenih geokoloških disciplina. U odabiru predavača uvijek se vodi računa da oni budu iz različitih geokoloških centara kako bi polaznici bili upoznati i sa sličnostima i razlikama u koncepcijama geokoloških istraživanja. Time oni stiču neophodno iskustvo koje će primijeniti u svojim budućim samostalnim istraživanjima. Konačni rezultat rada alternativnih geokoloških škola je povećanje broja zainteresovanih za geokologiju, što na fakultetima dovodi do povećanog broja di-

plomskih radova iz geokološke problematike, što ima, za konačni cilj, povećanje ukupnog broja geokologa. Kvantitativne promjene će dovesti i do značajnih kvalitativnih promjena koje se ogledaju u povećanju obima geokoloških istraživanja, boljem i temeljnijem poznavanju reljefa Crne Gore, kao i povećanju studija, knjiga, tematskih zbornika, časopisa i sl. iz ove naučne oblasti.

Za sprovođenje politike održivog razvoja neophodna je ekologizacija vaspitanja i obrazovanja i podizanje nivoa ekološke svijesti koji predstavljaju i pretpostavku i cilj u procesu modernizacije sistema i procesa vaspitanja i obrazovanja u Crnoj Gori, koja će zahvatiti kako formalni tako i neformalni sistem obrazovanja. Ekološko obrazovanje treba da poprimi karakter i ulogu glavnog mehanizma za razvoj ekološke svijesti, nove etike, promjene ponašanja i načina života. Ono mora biti prilagođeno potrebama i mogućnostima svih kategorija stanovništva, kako bi omogućilo ne samo egzisten-

Pogled na cirknu dolinu Škrke

ciju sadašnjoj, nego i budućim generacijama. Kako je prostor Crne Gore interesantan i sa aspekta poznavanja njenih biogeografskih karakteristika i zaštite životne sredine, od 2003. godine, počinju sa radom geokološki kampovi. Njihov cilj je svestrano izučavanje prirodnih karakteristika planinskog dijela Crne Gore. Predmet istraživanja su bili prostori Biogradske gore i Bjelasice 2003; Doline Tušine, Bukovice i planine Sinjajevine 2004. ; Lovćena i Ivanovih korita 2005. ; Štavna i Komovi 2006. ; Dolina Grbaje i Prokletija 2007. ; Planine Bioč, Maglić i Volujak 2008. ; planine Kučke krajine 2009. i Gornja Morača sa Moračkim planinama 2010.godine.

U BOJAMA BILJA

Tekst i fotografije:
Slavica Đurišić,
stručni saradnik za
zaštitu flore

Durmitorski visovi, atraktivni zbog svojih velečanstvenih vidikovaca, odlikuju se florom sjajno prilagođenoj morfologiji masiva i visinama iznad 2000 m, te stalno prisutnim vjetrovima. Prilegla busenasta forma, najbolji je odgovor na takve uslove staništa.

Planinarima i znatiželjnim posjetiocima, pažnju će privući koloritni cvjetovi, koji prkoseći divljini obrastaju kamenjar gradeći prostrane planinske rudine. Posebno zadivljuju vrste koje crpe život iz pukotina krečnjačkih stijena, izrastajući kao nježne biljčice ili ih sasvim obrastaju.

Sem visokoplaninskih, i drugi durmitorski ekosistemi imaju bujan i osoben biljni svijet, sa brojnim reliktnim i endemičnim predstavnicima i raznovrsnim ljekovitim florom.

Autariatska krčagovina - *Amphoricarpus autariatus*. R - END

Androsaceae

Busenasta pušina - *Silene acaulis*

Minuartia graminifolia, END

Crnogorski zvončić - *Edraianthus montenegrinus*, END

Vranjak - *Gymnadenia conopsea*, ZZ

X, *Scabiosa silenifolia*, END,
Savin kuk i Dobri do kb

S ciljem da prošire svoja saznanja i prezentuju prirodne vrijednosti, različitosti i ljepote, saradnici za floru i faunu JP za nacionalne parkove, obišli su, početkom avgusta, više terena masiva Durmitora i Jezerske površi:

- **Jezera Riblje, Vražje i Barno** – jezera ledničkog porijekla, koja osvaja močvarna i tresetna vegetacija i gdje nalazimo reliktno - borealne elemente flore, iz daleke geološke prošlosti, kao što je vodena bokvica - *Menianthes trifoliata*. Suvlje terene Jezerske površi, svojom visinom uljepšava lincura – *Gentiana levcicalix*, zbog ljekoitih svojstava korijena, prorijeđena i Zakonom zaštićena.

- **Jezera Crno i Zmijinjje**, sa vegetacijski drukčijim okruženjem. Kamenite obale obrasle su četinarskom i ponegdje mješovitom šumom, ali i vegetacijom stijena na izloženim liticama. Na vlažnom i dubljem, hranljivom zemljištu, uz obalu Malog Crnog jezera, nastanila se endemična šumska vrsta, Pančičev mlijječ – *Cicerbita pancicii*.

- **Ćurevac**, kao najvišu kotu kanjona Tare (1626mnv), gdje zahvaljujući kanjonskom prodoru tople klime, nalazimo termofilne sub-mediteranske vrste (kao crni grab) i one koje predstavljaju ostatke drevnu mediteranske flore, kao što je endemična autariatska krčagovina - *Amphoricarpus autariatus*.

- **Savin kuk** (2313mnv) – čije najveće visine nastanjuju fresinica - *Drias octopetala* i busenasta pušina - *Silene acaulis*, zatim endemična dinarska oštrica – *Oxitropis campestris* ssp. *dinaricus*, crnogorski zvončić - *Edraianthus montenegrinus*, vričak – *Acinos alpinus* ssp. *dinaricus*, siparska hajdučica - *Achilea orbiculata* i njoj srodna srebrnasta hajdučica - *Achilea clavenae*, crna orhideja – *Nigritella nigra*... dok su staništa pored lednika životni prostor za nježnu alpsku zvončicu - *Soldanella alpina* i planinski ljutić - *Ranunculus montanus*.

- i na potezu **Stožina – Dobri do**, gdje se u dominantnoj vegetaciji planinskih rudina smjestilo Valovito jezero i nedaleko Modro, čiju obalu nastanjuje debeljača - *Pinguicula balcanica*, jedna od rijetkih insektivornih vrsta Crne Gore, te je Zakonom zaštićena.

Ovim kratkim pregledom prioritet dajemo fotografskim snimcima, kako bi vam što slikovitije približili ljepotu bilja i durmitorskih predjela.

END - endemična
ZZ - vrste koje se nalaze na Listi zakonom zaštićenih biljaka Crne Gore (Sl. RCG, br. 76/06)

Cantharellus cibarius - lisičarka

ŠUMSKO MESO DURMITORA

Autor teksta i fotografija:
Ilinka Četković - dipl. biolog

Gljive su najrasprostranjeniji i nedovoljno proučeni živi organizmi na Zemlji. Pretpostavlja se da su se pojavile prije 2 milijarde godina. Dugo su smatrane biljkama, jer su nepokretne i apsorbuju hranljive materije iz supstrata. Razvojem elektronske mikroskopije sedamdesetih godina prošlog vijeka, svrstane su u posebno carstvo – *Fungi*.

One imaju veliki značaj u ishrani čovjeka. Po hranljivim vrijednostima nalaze se između mesa i povrća, pa ih neki mikolozi i nazivaju „šumsko meso“.

Pečurke rastu svuda: na šumskom zemljištu, na drveću, livadama, pašnjacima, među mahovinom, na đubretu, požarištima i drugim supstratima.

Planinski masiv Durmitora je floristički i vegetacijski veoma bogato područje i na tom prostoru raste biološki i taksonomski raznovrstan svijet gljiva.

Njihova brojnost i raznovrsnost je najviše vezana za šumske ekosisteme koji predstavljaju vegetacijski pokrivač Nacionalnog Parka. Najrasprostranjenije su zajednice mješovite šume jele i smrče (*Piceto-Abietum*) koji su veoma interesantni za razvoj velikog broja gljiva. Veliki broj predstavnika makromiceta iz rodova *Amanita*, *Boletus*, *Russula*, *Lactarius*, *Xerocomus*, *Stropharia*, su česti stanovnici ovih šuma kao i zajednica brdske bukve (*Fagetum montanum*). U ovim šumama rastu i parazitne vrste gljiva koje su glavni uzročnici truleži kod drveća (*Armillaria ostoyae*, *Phellinus hartigi*, *Fomes fomentarius* itd).

Tremiscus helvelloides - hladetina

Sa mikološkog aspekta, veoma su značajne sastojine bora (*Pinus*) i ariša (*Larix*) jer su vrste gljiva *Suillus granulatus* i *S. grevillei*, obligatnom mikorizom (simbioza između gljive i korijena biljke) vezane za ovu vrstu drveća. Ove gljive ne možemo naći u nekoj drugoj šumi!

Pored šuma, livade i pašnjaci su staništa znatnog broja makromiceta. Tako na livadama možemo vidjeti predstavnike rodova *Agaricus* (šampinjoni), *Bovista*, *Lycoperdon* (puhara).

Na ovim prostorima možemo pronaći veliki broj jestivih, otrovnih, kao i gljiva bez upotrebne vrijednosti. Impozantan je broj jestivih vrsta makromiceta, oko 140 (u broj su uključene i uslovno jestive vrste) ali se u ishrani koriste uglavnom vrganj, lisičarka, šampinjoni, smrčci, sunčanica. Praktično većina najcjenjenijih jestivih gljiva na evropskom tržištu raste na ovim prostorima. To su prije svega gljive iz grupe pravih vrganja: *Boletus edulis*, *B. aestivalis*, *B. pinicola*, zatim dobro poznata lisičarka (*Cantharellus cibarius*), vrste iz roda šampinjona: *Agaricus macrosporus*, *A. campestris*, gljive iz roda *Morchella* (smrčci) i mnoge druge.

U kanjonu Tare, ispod stabala hrasta, pronađena je *Amanita caesarea* (blagva). Ova gljiva zajedno sa vrganjima, kod nas spada u najcjenjenije vrste gljiva.

Veliki je i broj otrovnih vrsta. Pomenućemo samo neke: *Amanita phalloides* (zelena pupavka), *A. pantherina* (panterova muhara), *A. muscaria* (muhara), *Agaricus xanthoderma* (otrovni šampinjon), *Boletus satanas* (ludara) itd.

Do sada je u Nacionalnom Parku konstatovano oko 280 vrsta makromiceta. To je relativno mali broj, s obzirom da je područje Durmitora floristički i vegetacijski veoma bogato i pruža idealne uslove za razvoj velikog broja makromiceta. Može se pretpostaviti da ih ima i deset puta više.

U Nacionalnom Parku registrovan je i veliki broj gljiva koje se nalaze na evropskim crvenim listama, pa su samim tim i od međunarodnog i nacionalnog značaja. Te gljive su: *Boletus satanas* (ludara), *Amanita caesarea* (blagva), *Tricholoma aurantium* (zlatna vitezovka), *Strobilomyces floccopus* (ljuskavi kuštravac), *Hericium clathroides* (bukov igličar), *Hydnellum ferrugineum* (krvare-

ća ježevica), *Astraeus hygrometricus* (zvjezdača), *Gomphus clavatus* (ljubičasta lisičica), *Geastrum fornicatum* (izdignuta zvjezdača), *Albatrellus ovinus* (ovčje vime), *Mutinus caninus* (pasji stršak), *Clavariadelphus truncatus* (ravno-tjemeni buzdo- van) i mnoge druge.

S obzirom na to da NP Durmitor predstavlja prostor izuzetne raznolikosti iz carstva *Fungi*, on zaslužuje da bude tretiran kao prirodni rezervat makromiceta Evrope.

Gljive imaju veliki značaj u ishrani čovjeka. Po hranljivim vrijednostima nalaze se između mesa i povrća, pa ih neki mikolozi nazivaju „šumsko meso“. Pečurke rastu svuda: na šumskom zemljištu, na drveću, livadama, pašnjacima, među mahovinom, na đubretu, požarištima i drugim supstratima. Planinski masiv Durmitora je floristički i vegetacijski veoma bogato područje i na tom prostoru raste biološki i taksonomski raznovrstan svijet gljiva.

Macrolepiota procera - sunčanica

THE FOREST MEAT

Fungi are of great importance in human nutrition. According to the nutrient values they are between meat and vegetables, thus called by some mycologist »the forest meat«. Mushrooms grow everywhere: on forest land, trees, meadows, pastures, moss, on garbage, fire lands and other substrates. The mountain massif of Durmitor is a very rich area in floristic and vegetational way and at that area the biological and taxonomically diverse world of fungi grows.

Morchella conica
Foto: G. Kasom

GLJIVE NP LOVČEN

Mr Gordana Kasom, mikolog-istraživač

Zahvaljujući svom položaju na granici dvije sasvim različite prirodne cjeline, mora i kontinenta, masiv Lovčena trpi uticaje dva klimatska tipa, mediteranskog i kontinentalnog. S druge strane, orografija Lovčena uslovljava uticaj planinske klime. Svi ovi različiti uticaji uslovljavaju pojavu velikog broja različitih i složenih ekosistema, te bogatstvo vrsta flore, faune i gljiva.

Na prostoru nacionalnog parka Lovčena u najvećem procentu su prisutne bukove šume koje čine oko 70% ukupne šumske površine. Tu je prisutna i kultura crnog bora (*Pinus nigra*). Na lokalitetu Blatište, na veoma ograničenoj površini na nadmorskoj visini od 1300 m, prisutna je populacija bora krivoljva (*Pinus mugo*). U nižim položajima, na samoj granici parka, prisutne su šume rijetkih lišćara hrasta medunca (*Quercus pubescens*) i cera (*Quercus cerris*). Ostalo su livadske zajednice, planinski proplanci, kamenjari i obradive površine. U nacionalnom parku Lovčen je prisutan i habitat sa subalpijskim munikinim šumama (*Pinus heldreichii*). Svi navedeni habitati-staništa su veoma značajni za razvoj veoma bogate i specifične fungije posebno zbog činjenice da se na relativno malom prostoru javljaju termofilni (submediteranski), kontinentalni i subalpijski elementi.

U okviru granica Parka do sada je konstatovano oko 400 vrsta gljiva. U toku daljih istraživanja moguće je očekivati više od 1500 vrsta.

U nacionalnom parku Lovćen konstatovane su vrste od međunarodnog i nacionalnog značaja: cezarovka (*Amanita caesarea*), velika vlažnica (*Hygrocybe punicea*), kasna puževica (*Hygrophorus hypothejus*), martovka (*Hygrophorus marzuolus*), bukov igličar (*Hericium clathroides*), ludara (*Boletus satanas*), šiljatonogi vrganj (*Boletus appendiculatus*), crni vrganj (*Boletus aereus*), bijeli gorčak (*Boletus radicans*), žuta ruževača (*Boletus rhodoxanthus*), pasji stršak (*Mutinus caninus*), osinac (*Suillus luteus*), *Tricholoma acerbum* itd.

Naime, osnovni kriterijumi koji su opredjeljujući za kategorizaciju značaja vrsta gljiva kao komponenata biodiverziteta proističu, sa jedne strane iz međunarodnih obaveza Crne Gore, a sa

druge strane iz nacionalnih razloga. Međunarodne obaveze Crne Gore podrazumijevaju uključivanje u aktivnosti na zaštiti i očuvanju globalno, kontinentalno ili subkontinentalno realno ili potencijalno ugroženih vrsta. Nacionalni razlozi podrazumijevaju obavezu Crne Gore da zaštiti i očuva raznovrsnost svoje, nacionalne prirodne baštine uključujući i populacije vrsta na tipskim lokalitetima. U Crnoj Gori je zbog svoje rijetkosti i ugroženosti stavljeno pod zaštitu 111 vrsta makromiceta.

Međunarodno značajne vrste gljiva su vrste koje se nalaze na listi ECCF projekta „Kartiranje i monitoring 50 najugroženijih vrsta makromiceta Evrope“, među kojima se nalaze i 33 vrste kandidati za appendix I Bernske Konvencije, kao i vrste koje se nalaze na Evropskoj crvenoj listi.

Takođe, preliminarna istraživanja u nacionalnom parku Lovćen su pokazala da staništa sa bu-

kvom (*Fagus moesiaca*) i hrastom (*Quercus ceris*) predstavlja područje koje ima tipove habitata značajne za gljive shodno kriterijumima za uspostavljanje važnih staništa gljiva na evropskom nivou - IFA (Important Fungus Areas). Kriterijumi za selekciju važnih područja gljiva koje treba zaštititi na nivou Evrope su definisani na sljedeći način. A kriterijum definiše IFA koja sadrže najmanje 5 vrsta makromiceta sa nacionalne crvene liste, evropske crvene liste i liste projekta ECCF. B kriterijum definiše IFA koja ima najmanje 500 registrovanih vrsta makromiceta. U pitanju su područja sa izuzetno bogatim ili vrlo bogatim diverzitetom gljiva. C kriterijum definiše IFA koje ima rijetke tipove habitata. D kriterijumom se predlažu područja koja treba uzeti u razmatranje kao važna za zaštitu, ali za koja treba još dodatnih informacija.

Najčešće vrste gljiva u NP Lovćen su: vučji hlebac (*Suillus granulatus*), ljetnji ili pravi vrganj (*Boletus edulis*), lisičarka (*Cantharellus cibarius*), jež gljiva (*Hydnum rufescens*), vilin karanfilić (*Marasmius oreades*), olovasta jajača (*Bovista plumbea*), sunčanica (*Macrolepiota procera*), kračun (*Agaricus macrosporus*), livadski šampinjion (*Agaricus campestris*), velika puhara (*Langermannia gigantea*), panterova muhara (*Amanita pantherina*), zelena pupavka (*Amanita phalloides*), kruška-sta puhara (*Lycoperdon pyriforme*), velika gnojštarka (*Coprinus comatus*), mednjača (*Armillaria mellea*), bukovača (*Pleurotus ostreatus*), stožasti smrčak (*Morchella conica*), bisernica (*Amanita rubescens*), trbušasta puhara (*Calvatia utriformis*).

Na području nacionalnog parka zabilježen je veliki broj jestivih vrsta gljiva. Najbrojnije su: vučji hlebac (*Suillus granulatus*), ljetnji vrganj (*Boletus edulis*), lisičarka (*Cantharellus cibarius*), jež gljiva (*Hydnum rufescens*), vilin karanfilić (*Marasmius oreades*), olovasta jajača (*Bovista plumbea*), sunčanica (*Macrolepiota procera*), kračun (*Agaricus macrosporus*), livadski šampinjion (*Agaricus cam-*

pestris), mednjača (*Armillaria mellea*), bukovača (*Pleurotus ostreatus*), stožasti smrčak (*Morchella conica*), trbušasta puhara (*Calvatia utriformis*).

Treba napomenuti da je vrsta vučji hlebac najmasovnija vrsta gljive u šumama *Pinus nigra*. Predstavlja obligatnu mikoriznu vrstu sa vrstama roda *Pinus* (borovi) i javlja se od juna do oktobra. Vrsta iz istog roda osinac (*Suillus luteus*) je veoma rijetka, nađena samo na dva lokaliteta u nacionalnom parku. Rijetka je na teritoriji Crne Gore pa je zaštićena nacionalnim zakonom. Obije vrste su

Suillus luteus
Foto: G. Kasom

Amanita caesarea
Foto: G. Kasom

jestive, pa prilikom sakupljanja za jelo treba voditi računa da se ne sakuplja osinac.

U nacionalnom parku zabilježene su i otrovne vrste. Vrste panterova muhara (*Amanita pantherina*) i zelena pupavka (*Amanita phalloides*) predstavljaju smrtno otrovne vrste i veoma su česte u parku, posebno panterova muhara.

U narednom periodu neophodno je sprovesti detaljna istraživanja gljiva nacionalnog parka Lovćen u cilju inventarisanja vrsta, kartiranja vrsta značajnih sa međunarodnog i nacionalnog aspekta, te identifikovanje važna staništa gljiva. To bi omogućilo dobijanje adekvatnih podataka o izuzetnom mikološkom bogatstvu ovog područja.

JASEN

Porodica:	Oleaceae
Rod:	<i>Fraxinus</i>

Bijeli jasen - *Fraxinus excelsior*

Popularni nazivi: veliki jasen, običan jasen, poljski jasen

Bijeli jasen (*Fraxinus excelsior*) je drvo visine od 30 do 40 m, sa listovima raspoređenim u parovima (sa lijeve i desne strane i jednim neparnim na vrhu); koji se sastoje od 7-13 listića bez drške. Plod je krilata orašica, a cvjeta u aprilu i maju. Drvo brzog porasta. Cvjeta prije listanja te je dekorativno u rano proljeće i u ljeto zbog svoje lijepe krošnje u jesen kada sazrevaju plodovi. Cvjetovi su bez cvjetnog omotača. Plod je u obliku sjemenke.

U mladosti ima glatku, zelenkastosivu, a u starosti svjetlosivu koru sa karakterističnim površinski ispucalim brazdama. Krošnja je široko zaobljena, sa dugim, u širokim lukovima uspravljenim granama. Ovo je drvo izrazito mješovitih listopadnih šuma, u zajednicama sa kojima se javlja na vlažnijim zemljištima, koje su se prilagodile dugom ležanju snijega ili velikoj vazdušnoj vlazi. Kod nas se javlja u zajednici Aceretofraxinetum Auctoribus zajedno sa gorskim javorom i brestom, unutar bukovih i jelovo-bukovih šuma. U mladosti podnosi malu zasenu dok kasnije je izrazito fitofilna vrsta.

Ljekovita svojstva

Bijeli jasen se ubraja u plemenite lišćarske vrste, a u ljekovite svrhe se koristi njegova kora, koja se skuplja u proleće, sa grana starih 2-3 godine. U nekim slučajevima se koristi i list. Droge bijelog jasena koriste se kao diuretik, dijaforetik i antireumatik, jer sadrže smole, tanine, inozitole i dr. Danas list ima širu primjenu nego kora, a koristi se u izradi različitih preparata. Jasenova kora se često upotrebljavala protiv svih vrsta groznice, čak i protiv malarije. U zapadnim zemljama čaj od jasenovog lišća ili od biljnih mješavina sa ovom drogom se koriste za liječenje artritisa, reumatizma i uloga. Sasvim rjetko se u ljekovite svrhe danas koristi i sjeme bijelog jasena.

Na teritoriji NP Biogradska Gora, u samom rezervatu, možemo da primjetimo veoma stare primjerke ove vrste sa reprezentativnim dimenzijama i sa obimom stabla i do 470 cm.

Jelena Dragović,
stručni saradnik za oblast šumarstva

DA SE NE ZABORAVI...

Trebaljevo danas

Trebaljevo, kako neko reče ni selo ni grad, udaljeno je sedam kilometara od *NP Biogradska gora*. Iako je poznato kao najveći proizvođač sjemenskog krompira u Crnoj Gori, ova naseobina je specifična i po tome što 90 % stanovnika nosi isto

prezime Bulatović. Rijetkost je i to što je to selo u kojem je natalitet u porastu. Uopšte uzevši, kao mjesto vrijednih ljudi, život je organizovan po nekom nepisanom pravilu, jer se Trebaljevci ponose jednako i prošlošću i sadašnošću.

Deseti mjesec u godini zove se oktobar i ima 31 dan. Oni koji žive na selu i od sela vole ga i cijene jer je to mjesec kada se ubiraju plodovi godišnjeg, ni malo lakog, rada.

Tu se pristojno živi jer se njeguju skladni i zdravi životni rezoni (zadovoljni svojim životom i čvrsto vezani za svoj kraj). Rezultat toga je da su svi važniji objekti, kao planinski putevi, vodopoji, „progoni“ - mjesta kuda prolazi stoka, vodovod, elektrifikacija, repetitor, kao i dva mosta, od kojih je jedan žičani, izgrađeni akcijom seljana. I crkva Uspenja Presvete Bogorodice koja se nalazi na samom ulazu u selo obnovljena je nedavno uz pomoć mještana.

Katun-Goleš 1958.

Preci porodice našeg domaćina Milivoja Bulatovića (tačnije četiri brata), došli su u Trebaljevo 1880. godine kao kolonisti iz Rovaca, odnosno Zalazba. Kako je zemlja za ovu oblast predstavljala osnovni izvor egzistencije, uglavnom su se bavili poljoprivredom i stočarstvom, a to je slučaj i danas. Počeli su koristiti katune Bjelasice kao i ostali mještani toga vremena. Milivoje je proizvođač širokog spektra vodećeg sjemenskog krompira, čuvenog Trebaljevskog, ali i pšenice, ječma, raži, ovasa, ove godine heljde, dok za sljedeću planira i kukuruz-šećerac.

Katun Goleš koji se nalazi na samoj granici stroge zaštite Nacionalnog parka Biogradska gora bio je sezonsko naselje nekoliko sela, i to Donji katun pripadao je Trebaljevcima, Gornji katun - Poljanima, a kraj Seliški - mještanima Selišta.

Nekada brojna stada koja su se mogla vidjeti na padinama planine Bjelasice koja je naj-

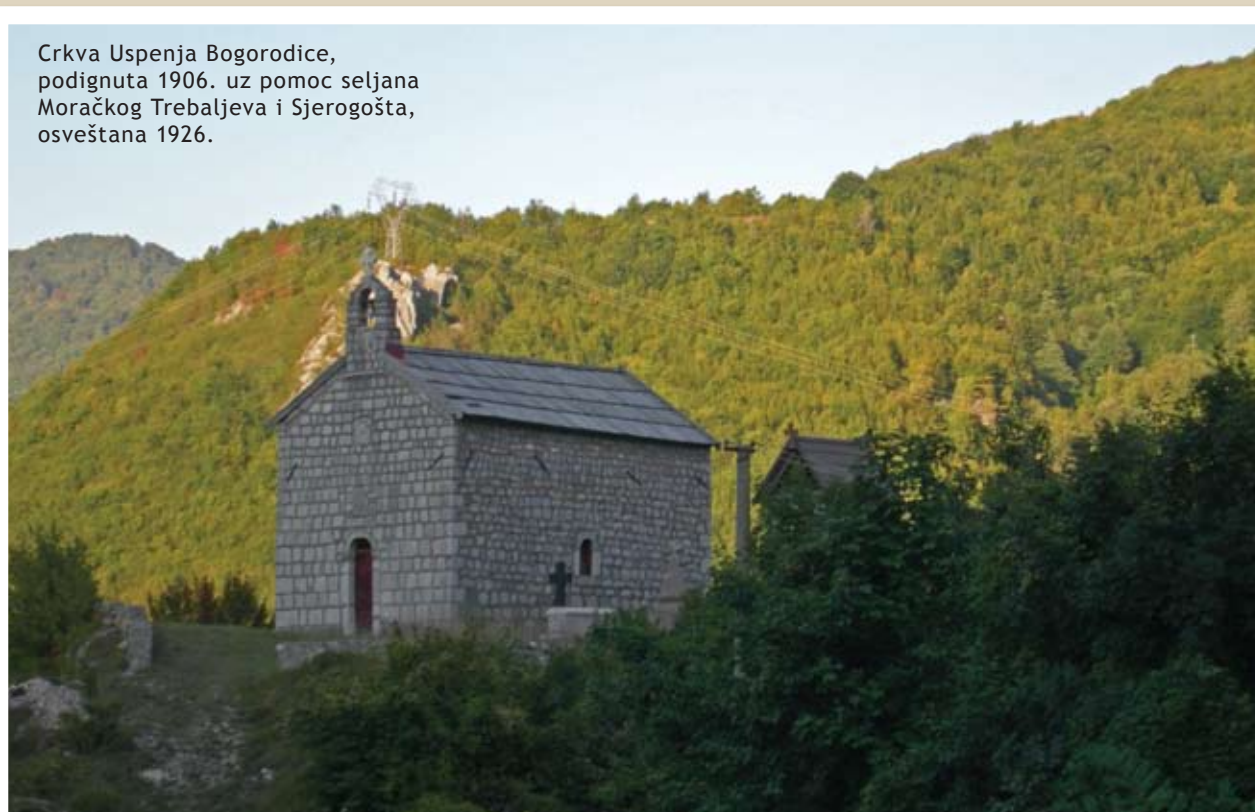
bogatija pašnjacima, vodom, šumom, danas su prošlost. Milivoje pamti vrijeme kada je tu bilo osamdesetak koliba, i sa setom žali za divnim i idiličnim životom u katunu. Dok čobani čuvaju i napasaju stoku, kosci bruse kose i kose travu, a ostali članovi porodice idu da skupljaju travu, plaste otkose u plastove. I danas na sredini katuna postoji prazan prostor koji nikad nije zagrađivan torovima, nekadašnje dnevno igralište, koje se uveče pretvaralo u mjesto gdje su se organizovale igranke, zvane „veselo“ uz logorsku vatru, kao što pokazuje slika snimljena na Petrov dan 1958. godine na Ždrijelu-ulazu u Kraljev zabran. I danas gaji veliku ljubav prema Bjelasici i sjeća se pjesama posvećenih njoj, kao i stiha „Bjelasice poslije mene čuvaj moje uspomene“, ili „Znaš li đe je moja Vero Kraljev branik i jezero“, koje su djevojke rado pjevale. U prilog tome da gaje veliku ljubav prema katunu Golešu i Nacionalnom parku koji osjećaju kao svoj, ide i to da je najmlađi Milivojev brat Ranko uz pomoć Austrijsko-crnogorskog partnerstva, podigao eko-katun koji je prošle godine otvoren.

Sve ovo je i uvod u priču o čakrtaru, koju je čuo, zapamtio i bio raspoložen i ljubazan da nam ispriča.

Crkva Uspenja Bogorodice, podignuta 1906. uz pomoć seljana Moračkog Trebaljeva i Sjerogošta, osveštana 1926.

Nekada brojna stada koja su se mogla vidjeti na padinama planine Bjelasice koja je najbogatija pašnjacima, vodom, šumom, danas su prošlost. Milivoje pamti vrijeme kada je tu bilo osamdesetak koliba, i sa setom žali za divnim i idiličnim životom u katunu.

Once numerous herds that could be seen on the slopes of the Bjelasica Mountain which is the richest in meadows, water, forest, are history now. Milivoje remembers the time when there were about eighty cottages and regrets for a wonderful and idyllic life in the summer pasture.

UTIHLI KLEPET ČAKTARA

Naizgled običan predmet neobičnog imena, to je **ČAKTAR** – naprava koja se stavlja oko vrata životinjama da bi se znalo gdje su (odnosno po zvuku, melodiji, broju otkucaja), svaki čobanin je znao koliko stado broji ovaca. U obliku je pločastog zvona pravougaonog presjeka, sastavljen od metalnog (zvono) dijela i teljiga - obruča, ogrlice o koji se kačio čaktar. Pravio se od savijenog jasenovog drveta (kasnije se koristio kožni kaiš). Daje najljepši zvuk.

U stara vremena određivao je porodični status i veličinu buljuka, da li je njegov vlasnik manji domaćin ili gazda. Buljuk je turska riječ koja označava gomilu, broji do 300 ovaca, ne više, iako je najčešći broj 250. Izraz buljučak koristio se za stado do 50 ovaca, 200-300 otkucaja imao je čaktar, a najmanje 150. Ispod pedeset, kačile su se čakalice, dok se zvono stavljalalo na koze i stado do 10 ovaca. Inače, sam domaćin nikada nije govorio koliko je stado - stvarni broj stada, jer zbog uroka ne valja

reći. Dobar čaktar je uvijek bio cijenjen a samim tim i skup (nekada je vrijedio jednog ovna, u novcu današnjih 600 eura), i ljudi su ga nabavljali u Carigradu, Skadru, Peći, Prizrenu, i nijesu žalili da plate dobar čaktar. Vješti kovači pravili su čaktare. Njihov zvuk je bilo to što se plaćalo, to jest ono što otkucava, i mogao je težiti do jednog kilograma. Čaktar se nerado davao iz kuće, a od napadača ga je domaćin branio, posebno čaktar i ovna koji ga nosi jer je posebno žalio za njim. Uzrečica se mogla čuti: „Kakav je čaktar, vrijedi kutiju dukata“, ili „Teško zvonu na šugavu jarcu“. Ovce su imale ovna predvodnika, zvanog ugljč (plemenito grlo, lijepe dlake, najveći i najljepši). Ovce su za njim išle i on je bio njihov čuvar. Nikad se nije strigao, njegov životni vijek je bio duži – skončavao je od starosti. Ako domaćin ima dva ili više buljuka, svaki buljuk imao je svog predvodnika sa čaktarom jer je to zaseban skup. Uz stado isto tako ide i torni pas (nekada je bio turske rase zvani karaboš), kasnije ga je zamjenio šarplaninac. Ali najljepše o tome kazuje nam pjesma:

Napušteni katun

Nekako se sporo julsko sunce budi u očima vučijim dok žalosno vije, ljeto je a njemu ozeble su grudi od hladnoće koja sa ognjišta bije.

Miris balege je davno izčezao Sa proljećnim snjegovima kroz hladne ponore, a umjesto stoke gladan vuk je stao međ' zidove porušene i trule obore.

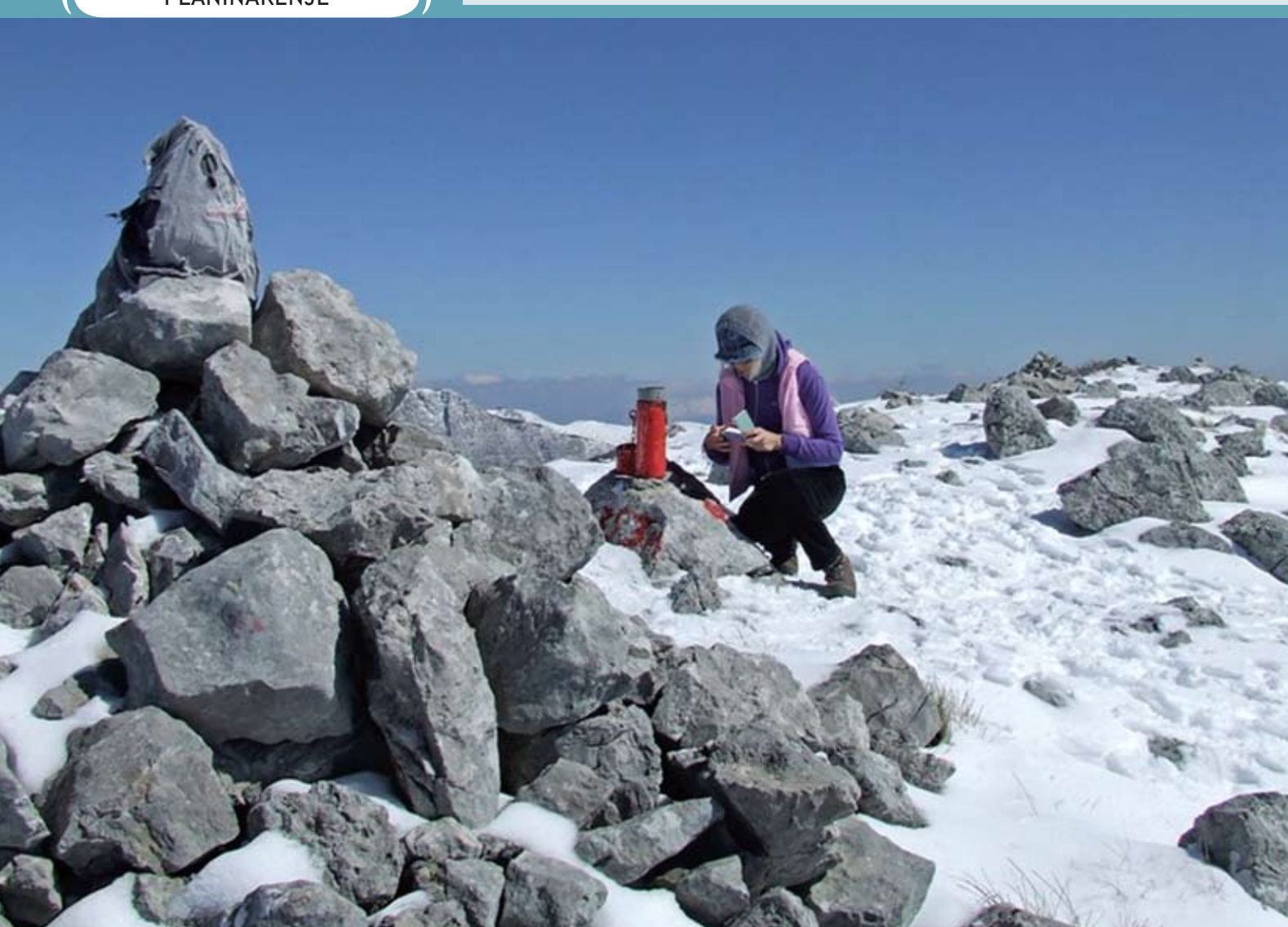
Vrtače je preplavilo more divljih trava, Svi tragovi pluga nestaje pod njima, ni laveža, ni čaktara, katunište spava ispod julskog neba, kao da je zima.

Još samo planina među stjenjem krije Jedan krhki eho prohujalih dana, U njemu se čuje čaktar kako bije uz frulu i pjesmu veselih čobana.

Ponekad u noći ponešeni vjetrom zvuci zvona i čaktara planinom zabruje, pa se spuste u dolinu okupanu svjetlom da ih neki starac na samrti čuje.

Vukotić Snežana, stručni saradnik za etnografsko nasljeđe

SPORT, REKREACIJA ILI NEŠTO DRUGO

Pavle Bandović, sekretar Planinarskog saveza Crne Gore

Kada se pomene planinarstvo odmah se laički pomisli na uspone posebne vrste entuzijasta i avanturista po Durmitoru ili Prokletijama, sa cepinama, užadima i specifičnom opremom za boravak u prirodi. U ovome ima dosta istine, ali i zabluda.

Planinarstvo je kompleksna sportska grana, zahtjevana i jedna od težih kategorija sporta. Neki je svrstavaju i na drugo mjesto po težini. Bez obzira na sve, planinarstvo sadrži niz sportskih, sportsko-rekreativnih, edukativnih, humanih aktivnosti za sve kategorije ljudske populacije, kraće rečeno od

7 - 97 godina, od rekreativnih do ekstremnih aktivnosti u prosječnim i ekstremnim uslovima. Pojednostavljeno od šetnje, pješaćenja, trčanja, uspona, do najvišeg nivoa planinarstva – alpinizma.

Ustaljeno je, ali neopravdano da se rekreativne aktivnosti i pješaćenje koje je trenutno popularno pod nazivom „treking“, ne svrstavaju u planinarstvo. Planinarstvo je samim tim kretanje u planini po obilježenim (markiranim) stazama načelno od 400 mnm do 1500 mnm, uz neophodnu obuču i odjeću i dobru kondiciju, dok preko 1500 mnm do 3000 mnm je za kretanje neophodna posebna

oprema, jaka kondicija i znanje osnovnih tehnika kretanja u stijenama, što spada u nivo visokogorskog planinarstva. Kretanje u planinskim masivima je vrlo zahtjevno i u pojedinim situacijama je jedino moguće samo korišćenjem alpinističke opreme i tehnika, uz posebnu obučenost i kondiciju, opremu za ekstremne klimatske i druge uslove. Ovo je alpinizam koji ne oprašta greške i improvizacije.

Planinarstvo dakle nije samo puko kretanje po stazama hodanjem – pješke, već se u sadašnjim uslovima razvilo više disciplina (kategorija): klasično planinarjenje, nordijsko (dugo) pješaćenje, planinski biciklizam (razvio se u posebnu granu sporta), nordijsko skijanje hodanje na skijama; hodanje na krpljama i planinarsko (turno) skijanje, slobodno penjanje u stijenama (klimbing) na uređenim prirodnim i vještačkom stijenama, prolazak kanjonima rijeka (kanjoning), istraživanja i kretanje u raznim speleološkim objektima, spašavanje ljudi u raznim vremenskim nepogodama i udesima u planini, planinarska orijentacija i orijentiring, planinarski maratoni i neki ekstremni sportovi... Svima je zajedničko da se aktivnosti odvijaju u prirodnom ambijentu koji može biti uređen (normalan) ili „divlji“ - ekstreman.

Prostor Crne Gore, a posebno teritorije Nacionalnih parkova koji je najkvalitetniji i najočuvaniji prostor sa svojim geomorfološkim i klimatskim uslovima, od same obale mora zaključno sa visokim planinskim masivima preko 2500 mnm, pružaju mogućnosti implementacije svih nabrojanih kategorija - „normalnog i „ekstremnog“ planinarstva, alpinizma i naravno pješaćenja, u sve vidove turističke ponude tokom cijele godine.

Planinarski savez Crne Gore je jedna značajna karika koja kao krovna institucija, preko nadležnih ministarstava Vlade Crne Gore, stranih i domaćih partnera i donatora nastoji da se sadržaji planinarstva standardizuju, usaglase i valorizuju na adekvatan način, te prirodni resursi ne samo u NP,

nego na cijeloj teritoriji države, zaštite na principima održivog razvoja i doprineo da se zadnjih godina donese nekoliko značajnih Zakona i propisa koji su osnova za dalju valorizaciju i zaštitu prirodnih resursa, razvoj infrastrukture za potrebe bitnih i prioritarnih disciplina planinarstva.

Zakon o planinskim stazama u Evropi, za sada, ima par država među kojima je i Crna Gora. Usvojen je Pravilnik i standardi signalizacije na stazama u prirodi, Pravilnici za održavanje staza, domačine na stazama i vođenje Registra. Identifikovana nacionalna mreža planinarskih i mauntbajk staza, u toku je verifikacija i izrada prostornog prikaza ovih mreža (oko 1500 km planinarskih staza nacionalne mreže - od čega je već uređeno i markirano 680 km planinskih staza). U toku je tender za signalizaciju za dvije transverzale (oko 340 km) koje su kičma nacionalne mreže planinskih staza i osnova za uvezivanje sa susjedima u ERA mrežu puteva.

Do sada je postavljena signalizacija u NP „Skadarsko jezero“ i NP „Lovćen“ za pješaćke staze i u opštini Plav (NP „Prokletije“). Ukupno je oko 260 km staza gdje je neophodna dopuna signalizacije po usvojenim standardima.

JP NP Crne Gore preko NP upravlja i planinskim stazama u svojim zonama i najznačajniji je partner Planinarskog i Biciklističkog saveza oko utvrđivanja trasa, uređenja svih vrsta staza, postavljanja signalizacije i zaštitne opreme, održavanja prohodnosti istih, a sve u cilju bezbjednog korišćenja infrastrukture.

Bez obzira što su na ovom planu učinjeni značajni pomaci, svjedoci smo da se od strane korisnika („Planinara“ i drugih korisnika) staza i druge infrastrukture ne koristi shodno kodeksima ponašanja u planinama i Nacionalnim parkovima, ugrožavajući time sopstvene, pa i tuđe živote, i utrošak ne malih materijalnih sredstava za spasi- lačke i potražne akcije.

Osnovni uzroci nastanka nesreća i udesa u planini su: što se staze koriste neorganizovano, bez neophodne psihofizičke kondicije, nekontrolisanog zdravstvenog stanja, bez neophodne opreme prema težini i namjeni staze, slabe ili nikakve spoznaje o boravku na planini i opasnostima, odnosno neobučenosť u postupcima da se izbjegnu neželjene posledice.

Neodgovornim ponašanjem pojedinih korisnika devastira se i ono što je duž planinskih staza najvrednije nepažnjom, nemarom, bahatim ponašanjem i uništavanjem infrastrukture i zagađivanjem okoline. Uočeno je da pojedini lokalni tur-operatori organizuju ture bez stručnih planinarskih vodiča ili angažuju lica neprimjerena ovom zadatku koji nemaju nikakva predznanja za vođenje u planinama „planinara“. U ovoj godini je prema saznanjima bilo smrtnih slučajeva, težih i lakših povreda, gubljenja u planinskim masivima i udesa pri lošim meteo uslovima i to uglavnom na „samostalnim“

MOUNTAINEERING - SPORT, RECREATION OR SOMETHING ELSE

Mountaineering means moving in the mountain along the marked paths ranging from 400 metres above sea level to 1500 meters above sea level, with the necessary footwear and clothes and good fitness, while over 1500 meters above sea level to 3000 m above sea level a special equipment, strong fitness and knowledge of basic techniques of movement in the rocks are necessary for moving.

turama, bez vodiča i neadekvatne opreme. U gotovo svakom opštinskom mjestu Crne Gore postoji planinarski klub koji ima planinarske vodiče koji su prošli obuku za vođenje grupa planinara – treke- ra, a pri JP NP postoji služba vodiča za namjenske staze u okviru Parka i Info centri kao polazišta svih potencijalnih korisnika, gdje korisnici dobijaju sve informacije i neophodne usluge.

Ovom prilikom, a u povodu 26. septembra, Dana čistih planina, 27. septembra Svjetskog dana turizma i 6. oktobra Dana zaštite staništa neophodno je sve korisnike prirodnih resursa opomenuti na poštovanje i pridržavanje:

- UIAA ciljevi i uputstva u zaštiti okoline (4. oktobar 1997. Kranjska Gora-Slovenija)
- Katmandu deklaracija (15. oktobar 1982.),
- Etički kodeks (9. oktobar 1987. Marakeš - Maroko)
- Evropski kodeks za dobro pješaćenje (ERA 2002.),

„Svakom je dozvoljeno da uživa u ljepotama prirode. Mi ćemo izbjegavati da kritikujemo druge pješake i korisnike staza koji se možda pridržavaju drugih pravila od onih koje mi donosimo od naše kuće. Svaki učesnik akcije učestvuje na ličnu odgovornost“.

VREDNOVANJE PRIRODNIH POTENCIJALA NP PROKLETIJE

Mr Vasilije Bušković, dr Zlatko Bulić

Ekološko vrednovanje - evaluacija se zasniva na procjenjivanju i utvrđivanju vrijednosti područja (staništa i vrsta) koje su značajne za konzervaciju/zaštitu. Pri tom se pored postojećih literaturnih podataka, koriste i važeći kriterijumi: međunarodni (Crvene liste, IUCN, CITES, direktive EU ..), regionalni (ako postoje razvijeni, kao npr u okviru ekoloških inicijativa) i nacionalni (vrste i područja zaštićena nacionalnim zakonodavstvom). Postupak evaluacije za područje NP je zasnovan je na metodologiji koja afirmiše integralan pristup u procesu sinteze podataka i integraciju obrađenih i raspoloživih biološko-ekoloških informacija u proces planiranja područjem.

Rezultati dobijeni ovim postupkom bazirali su se na raspoložive ulazne podatke (rezultati stručnih i naučnih istraživanja ovog prostora, raspoloživa literatura, kao i svi drugi relevantni izvori informacija).

Ovo područje definisano kao novi nacionalni park u Crnoj Gori ima prevashodno nacionalni značaj, a u budućem periodu, s obzirom na integritet Prokletija kao jedinstvenog planinskog masiva, moguće je očekivati i njegov međunarodni značaj.

Ovaj prostor ima visok stepen specijskog diverziteta, kao i diverziteta staništa i predjela (Landscape diversity), a obiluje velikim procentom izvornih ekosistema i rijetkih, zaštićenih, endemičnih i reliktnih vrsta. Cjelokupan prostor NP sa okruženjem (spomenik prirode „Plavsko jezero“) je osjetljiv, kako na fizičke uticaje na biodiverzitet i staništa, tako i na zagađenje. Svrstava se u tzv. područja sa osjetljivom životnom sredinom, a veliki dio prirodnih staništa crnogorskih Prokletija korespondira sa staništima iz Natura 2000 tipologizacije (prirodna i poluprirodna staništa koja treba štiti).

Ovo područje je tipično planinsko i visoko-planinsko sa tipičnim staništima i predstavnicima biodiverziteta sjeverne hemisfere. Otuda se izdvaja vrijednost područja Prokletija za učešće u Bio-regionalizmu Balkanskog poluostrva, kao jedan od značajnih centara biodiverziteta Evrope i svijeta.

U nacionalnim i međudržavnim okvirima područje Prokletija je sjedinjeno sa planinskim masivima u okruženju, kao jedinstveni planinski kompleks sa visokim diverzitetom staništa, od kojih velik dio korespondira sa onima koja propisuje Natura 2000 (EU).

Vrednovanje pejzaža je jedno od neophodnih polazišta u vrednovanju prostora u cjelini. Ne postoje verifikovani univerzalni kriterijumi za vrednovanje pejzaža, ali postoje nesumnjive pejzažne vrijednosti koje treba što više očuvati. Prema Evropskoj konvenciji o pejzažu, pejzaž je „određeno područje, viđeno ljudskim okom, čiji je karakter je rezultat međusobnog djelovanja prirodnih i/ili ljudskih faktora“.

U prostornoplanskom kontekstu, pejzaž označava prostornu, biofizičku i antropogenu strukturu, u rasponu od potpuno prirodne do pretežno ili gotovo potpuno antropogene. S obzirom na postanak, stepen antropogenih promjena i način korišćenja prostora, pejzaž se, uopšteno, može podijeliti na: prirodni, kultivisani i izgrađeni (urbani, industrijski, itd.) pejzaž. Kad je riječ o većim prostorima, svaki pejzaž sadrži četiri osnovne komponente: reljef, vegetaciju, vode (uključujući i more) i djela ljudskih ruku.

Prirodni pejzaž odnosi se na prostore u kojim među elementima vlada određeni strukturni red i određene zakonitosti razvoja. Tako se, i pored lokalnih specifičnosti, mogu izdvojiti prostrane prirodne regije sa zajedničkim opštim obilježjima u okviru kojih se razvijaju relativno stabilni ekosistemi.

Kultivisani pejzaž pokazuje gotovo sve odlike prirodnog pejzaža, ali se pod uticajem antropogenih promjena raščlanjuje u manje cjeline sa karakterističnim načinom korišćenja i specifičnim kulturnim identitetom.

Izgrađeni pejzaž je pod uticajem antropogenih faktora posve izmijenjen prirodni ili kultivisani predio.

Kulturni pejzaž se može definisati kao dio predjela u kojem je čovjek djelovao, u nastojanju da oplemeni životni prostor i prilagodi ga svojim

potrebama, stvarajući prepoznatljive forme koje svjedoče o istoriji, kulturi i naslijeđu. Kao takvog ga treba prepoznati, zadržati i zaštititi.

Prepoznatljivost prirodnih karaktera područja crnogorskih Prokletija je visok biološki diverzitet, koji pored ekonomskog ima i konzervacijski značaj. Područje je odavno poznato po prirodnim vrijednostima, geomorfološkim, geološkim, hidrološkim i botaničkim fenomenima i kuriozitetima, starim naseljima i katunima, kulturno-istorijskim nasljeđem, kao atraktivna turistička destinacija, a u nekim djelovima i kao lovište, kao i područje veoma interesantno za sportski ribolov.

Osim te opštepoznate prepoznatljivosti, ističe se i ekološka prepoznatljivost područja po raznim vrstama, prije svega biljaka, pojedinih kategorija životinja, pa i gljiva, koje su rijetke ne samo u nacionalnim, već i u regionalnim i međunarodnim okvirima, kao vrste koje se nalaze na Crvenim listama Evrope ili su pak međunarodno značajne vrste biodiverziteta.

Kada je riječ o gradaciji vrijednosti (bonitet) područja crnogorskih Prokletija, ono, kao izuzetno vrijedno područje sa visokim procentom izvornih vrijednosti, se preporučuje shodno evropskim standardima, da se kao nacionalni park u budućnosti nađe i na Listi zaštićene prirodne baštine UNESCO-a. Uvažavajući nesporne prirodne potencijale i izuzetne prirodne vrijednosti ovog prostora, neophodno je uspostaviti odgovarajuće upravljanje i donijeti odgovarajuće administrativne mjere i Prostorni plan područja posebne namjene za nacionalni park, a zatim i Program razvoja i zaštite za petogodišnji period shodno Zakonu o nacionalnim parkovima.

Šume osnovno blago Prokletija

Vrednovanje i zoniranje područja Nacionalnog parka Prokletije izvršeno je na osnovu prikupljenih podataka sa terena, na osnovu rezultata naučnih i stručnih istraživanja, na osnovu podataka iz postojećih razvojnih planova, projekata i studija. Način i metode vrednovanja prirodnih potencijala zasnovani su na našim i međunarodnim kriterijumima. U tom smislu posebno su kao kriterijumi izdvojene specifične vrste biodiverziteta, skupine različitih zajednica, ekosistemi sa većim stepenom zastupljenosti vrsta koje se nalaze na Crvenoj listi Evrope, endemične i reliktnne vrste i vrste koje su jedino nađene na ovom području, specifični geomorfološki, hidrološki, speleološki i botanički fenomeni itd.

Prokletije u širem smislu riječi predstavljaju vruću tačku biodiverziteta Balkanskog poluostrva i Evrope. Od 154 centara biljnog diverziteta planete, 6 se nalazi u Evropi a jedan od njih su planine na Balkanskom poluostrvu (WCMC., 1989), gdje se, po florističkom bogatstvu, masiv Prokletija nalazi na prvom mjestu. Ovaj prostor, čiji sastavni dio čine crnogorske Prokletije sadrži preko 1700 vrsta vaskularne flore od čega blizu 800 vrsta pripada visokoplaninskoj flori. Prisutno je oko 20 lokalnih, kao i preko 100 balkanskih endemita, kao i veliki broj reliktnih, rijetkih zaštićenih i na drugi način korisnih i značajnih biljnih vrsta. Faunistički podaci, takođe, dopunjuju sliku o značajnom centru biodiverziteta gdje poseban akcenat, s obzirom na raznovrsnost,

bogatstvo i specijski diverzitet, pripada insektima, vodozemcima, gmizavcima, pticama itd.

Crnogorske Prokletije predstavljaju najkrševitije planine gdje su im grebeni dosta goli i nazubčani zbog krečnjačkog sastava stijena. Kao visoke planine obiluju glacijalnim i fluvijalnim oblicima. Brojni lednici izdubili su svoje ogromne valove i nataložili moćne naslage morena i ostalog glacijalnog materijala. Veći dio cirkova na Prokletijama ispunjen je ledničkim jezerima od kojih su najznačajnija: Hridsko, Visitorsko, Plavsko, Ropojansko, Rikavačko, Bukumirsko i druga. Na ovom prostoru su zastupljeni skoro svi vidovi kraških pojava kao što su: vrtače, uvale, jame itd.

Prokletije su sastavni dio Dinarida – planinskog lanca koji se pruža čitavim obodom Balkanskog poluostrva. To je ogroman masiv koji se naglo izdiže iz Metohijske koltine, zrakastih planinskih vijenaca u svim pravcima, koji dijeli vodu na tri velika sliva: sliv Lima na zapadu, Ibra na sjeveru i Drima na jugu. Karakteristično je za vrhove Prokletija da nisu zbijeni u zgusnutu planinsku masu, već predstavljaju razmaknuta bila, međusobno povezana blago zatalasanim i dugim prevojima koji omogućavaju da se lako prelazi sa jednog vrha na drugi.

Veoma složene fizičko-geografske karakteristike, izuzetno povoljan geografski položaj, raznovrsnost i bogatstvo biodiverziteta su doprinijeli da ovaj prostor bude izuzetno značajan refugijum za mnoge danas očuvane tercijerne vrste, koje se danas u Evropi vrlo rijetko susrijeću, a neke se samo

mogu naći na Prokletijama što ovom planinskom masivu i budućem nacionalnom parku daje posebnu prirodnu i naučnu vrijednost.

Po vertikalnoj raspoređenosti vegetacije u nižim djelovima uočavaju se hrastove šume na koje se nastavljaju brdske bukove šume i mješovite bukovo jelove šume. Na ovaj pojas se nadovezuju čiste ili pak miješane smrčeve šume, a iznad njih se nalaze veoma specifične reliktno šume munike, kao i mješovite sastojine munike i molike koje na većini vrhova Prokletija zajedno sa borom krivuljom predstavljaju gornju šumsku granicu.

Ovaj prostor se odlikuje veoma bogatom faunom među kojom je veoma vrijedna i značajna lovna fauna. Od karakterističnih vrsta najznačajnije su: mrki medvjed, divokoza, divlja svinja, ris, veliki tetrijeb, lještarka, kamenjarka, srna, zec, jazavac, divlja mačka, vjeverica, lisica, vuk, kuna zlatica, kuna bjelica, hermelin, vidra, šumska šljuha, sivi soko, soko kliktaš, suvi orao, sova ušara i mnoge druge.

NAJVEĆI VRHOVI I PREDJELI I DALJE SU NEISTRAŽENI

Prokletije su jedan od najatraktivnijih i najljepših planinskih masiva Evrope. Njihova divljina i doskora, ljudskom rukom, netaknuta priroda, izazivale su oduvijek veliko interesovanje botaničara, šumara, geologa, geografa i drugih naučnika. Ta početna istraživanja su bila dosta površna, jer i pored dosta velikog krstarenja, najveći vrhovi i predjeli ostali su neistraženi radi svoje nepristupačnosti. Većina istraživača je ostavila dragocjene materijale, na osnovu kojih su istraživanja i kasnije nastavljena. Međutim, Prokletije su i do danas najneistraženije područje, odnosno planinski masiv Evrope. Među brojnim istraživačima Prokletija, značajno

O imenu Prokletije

Vrlo su interesantni podaci o imenu „Prokletije“. Najveći dio stanovništva okolnih mjesta se bavio stočarstvom i to je bila glavna privredna grana. Stočari su tokom ljetnjih mjeseci stizali sa stokom i do najvećih vrhova Prokletija. Zbog divljine, surove klime i opasnosti koje su vrebale od divljači, posebno medvjeda, risa, vuka i sl. Stočari su prvi nazvali ovaj planinski masiv: „Bjeshket e nemuna“, što u prevodu znači: „Proklete planine“, a kasnije ih je narod radi lakoće izgovora nazvao „Prokletije“. Mnogi, kao prvo ime Prokletija pominju: „Beriseldi“, međutim kasnije su im razni autori davali različita imena.

mjesto zauzimaju: turski putopisci Mustafa Ben Abdulah i Evlija Efendija, francuski hegemota Ami Boue, francuski putopisac Lejean Guillaume, zatim August Griesebach, Kurt Hasert, Emil Tiefze, Erich Liebert, kao i naši naučnici: Jovan Cvijić, Josif Pančić, Ivo Horvat, Milorad Janković i drugi.

Ono čime se planinski masiv Prokletija odlikuje, je svakako bogatstvo biljnim vrstama, a posebno endemitima, kao i bogatstvo životinjskim vrstama, hidrologijom, geomorfološkim formacijama i drugim. Za Prokletije se može reći da su još relativno dobro očuvane, mada nagli ekonomski razvoj, ima svoj odraz i na ovo područje, a to se ogleda u izgradnji puteva na ovom području i njegovom otvaranju, što neminovno dovodi do većeg zahvata sječa u šumske komplekse, tako da se znatno mijenja struktura šumskih sastojina. Bogatstvo Prokletija florom i faunom uzrokovano je ekološkim i klimatskim uslovima, pri čemu i izraženost reljefa, takođe ima značajan uticaj.

Kada se govori o bogatstvu biljnih vrsta, svakako se ovo posebno odnosi na bogatstvo dendroflora, kako u odnosu na bogatstvo vrsta i posebno endemita, tako i po sklopu i kvalitetu. Ovdje se posebno ističu četinarske šumske sastojine, od kojih mnoge i danas imaju svojstva prašuma, jer su sačuvane i ljudskom rukom nedirnite, a po svojim gorostasnim dimenzijama, visinskim i debljinskim, predstavljaju rijetkost koja se samo ovdje može naći. Šumske sastojine se prostiru od 550 mnnv, a završavaju se borom krivuljom, koji se može naći i na najvećim vrhovima Prokletija. Što znači da pojas šumske vegetacije na Prokletijama nije prekinut.

ŠUME SU OSNOVNO BLAGO OVOG PODRUČJA

Šume su osnovno blago ovog područja, koje prirodi ovog kraja daje poseban pečat, kao najznačajnija komponenta za rekreaciju, izlete, turizam, sport, vaspitanje i naučna istraživanja, a posebno za zaštitu zemljišta od erozije i kao osnovni regulator režima voda i klime ovog kraja. Napredak u razvoju šumske mehanizacije ne poznaje teškoće niti po pitanju sječa gigantskih stabala, niti po pitanju izvoza i transporta ovih sortimenata, pa su i najočuvanije površine pod udarom i tako mogu biti bitno izmjenjene.

Kako bi se ovakve površine i sve druge prirodne vrijednosti Prokletija očuvale i za generacije koje dolaze, a posebno imajući u vidu vrijedne endemične vrste kao što su: munika (*Pinus heldreichii*), molika (*Pinus peuce*), i dr., kao i bogatstvo faune Prokletija, ovo područje je istraženo i projektovano da ima status nacionalnog nacionalnog parka.

MAHOVINE

U SJENCI VISOKIH BILJAKA

Snežana Dragičević, biolog
Kustos Prirodnjačkog muzeja Crne Gore

Današnji način života karakteriše užurbanost i veliki stres. Svi negdje žure, jure, trče,... a to nimalo nije lako. Kako se probudimo i oči otvorimo, mi smo već svi umorni. Iz te „lavine“ teško se izlazi, osim jedan ili dva puta godišnje (kako ko ima sreće) kada svi iz nje iskačemo kako bi „napunili baterije“. Tada najčešće odlazimo na planinu ili more, zavisi kako gdje ko ima i može.

Sve je više onih koji žele da vrelj ljetnje dane provode na čistom planinskom vazduhu koji „ne dozvoljava“ da se boravi u zatvorenom prostoru. Šetnje livadama, šumom, obalom rijeke ili potoka su svakodnevne aktivnosti. Tada se prepješači mnogo (više nego kroz grad kada idemo na posao ili u školu) i zasigurno se dobro i umorimo, ali sutra smo potpuno odmorni i krećemo u druge, još duže šetnje. Kako to? Nakon gradskog sivila, plavo planinskog nebo i zelena oaza zasigurno predstavljaju pravi odmor za oči. A, kad bi Vas neko pitao od čega

se livada i šuma zelene, sigurna sam da bi malo ko u taj spisak uvrstio i **mahovine**. Svakodnevno se mimoilazimo, čak i u gradu, a da rijetko ili skoro nikada ne spustimo pogled na njih. Ne znam da li su ljute na nas, ali oduvijek su u sjenci cvjetnica, visokih biljaka. Čak se i dosta prirodnjaka-istraživača tako ophode prema ovim veoma interesantnim biljkama. Takva praksa potiče još iz prošlih vremena. Na primjer, češki botaničar Rohlena je početkom XX vijeka boravio u Crnoj Gori sa namjerom da sakupi što više botaničkog materijala (najviše cvjetnica). Tek uz put je sakupljao i mahovine. Sigurno nije ni slutio da će se u tom materijalu naći neki novi taksoni za nauku. Dvije Snežane, kustosi Prirodnjačkog muzeja Crne Gore, imale su čast da prije nekoliko godina budu gosti Čarls Univerziteta u Pragu u čijem se Herbaru nalazi najveći dio tog materijala koji je, iako star više od 100 godina, u odličnom stanju.

Ukrasni materijal pejzažnih predjela

Mahovine predstavljaju »ukrasni materijal« pejzažnih predjela. One su značajan dio raznovrsnosti i ljepote prirodnih cjelina. Šume sa puno mahovina su magična mjesta za šetnju i odmor. Njihova izglednost bila je inspiracija mnogim umjetnicima i piscima. U okolini budističkih hramova postoje bašte mahovina za koje se vjeruje da svojom ljepotom i harmonijom odražavaju duh budizma.

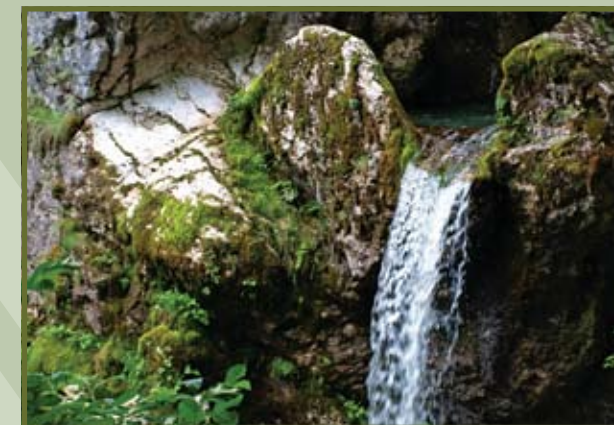
Mahovine (i ostali prirodnjački materijal) sakupljali su i drugi, a ponajviše strani istraživači. Objavljeni su mnogi radovi, a u njima opisane nove vrste za nauku (u periodu od 1888. do 1931. godine, opisano je 7 novih vrsta mahovina). Da bi smo vidjeli taj material prinuđeni smo da odlazimo u gradove širom Evrope, a nismo često u mogućnosti da takve posjete i priuštimo. Naime, dosadašnja praksa je bila takva da je kod nas mogao da dođe bilo ko, da sabira i sakuplja sve što mu se sviđa (pa i pećinske organizme koji su u najvećem slučaju endemi) i, naravno, da sve odnese u svoju zemlju. Zato su neki Prirodnjački muzeji, univerzitetski herbari i botaničke bašte Evrope vlasnici herbarskog i drugog materijala koji se kod nas više ne može sakupiti ili je rijedak. Ipak, nije sve tako crno. Prije nešto više od 10-ak godina u Podgorici je formiran Prirodnjački muzej Crne Gore koji trenutno predstavlja najveći „depo“ prirodnjačkog materijala kod nas. Jedna od važnih zbirki je i Zbirka mahovina. U početku, dosta siromašna, a danas broji preko 1000 eksponata (odnosno oko 400 vrsta), sa stalnom tendencijom rasta broja sakupljenih primjeraka. Većina materijala sakupljena je u kanjonima rijeka Mrtvice, Morače, Tare, zatim na planinama Sinjavini, Durmitoru, Bjelasici, Vojniku, Prokletijama... Najveću vrijednost ovoj Zbirci daju vrste koje su po prvi put opisane za floru Crne Gore, a njih ima oko 30-ak.

Mahovine u muzeju

Crna Gora broji oko 700 vrsta mahovina. Najveća crnogorska briološka kolekcija je Zbirka mahovina koja se nalazi u Prirodnjačkom muzeju Crne Gore u Podgorici.

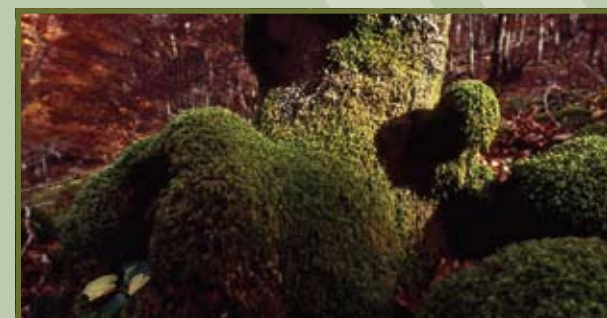
Zahvaljujući korektnoj saradnji između Prirodnjačkog muzeja i JP Nacionalni parkovi, mali isječak ove Zbirke prenešen je u zgradu NP Durmitor na Žabljaku. Izložene mahovine su reprezentivne bogate durmitorske flore koja skriva još mnogo neotkrivenih vrsta.

Kanjon Mrtvice je briološki veoma značajno područje u Crnoj Gori. Osim velikog bogatstva i diverziteta mahovina (prisutne 122 vrste, odnosno skoro 1/4 od ukupnog broja mahovina kod nas), ovdje je nađeno 14 vrsta koje se po prvi put navode za floru mahovina Crne Gore. Tri vrste iz ovog kanjona navode se u Crvenoj knjizi mahovina Evrope. S obzirom da se radi o jednom od rijetkih predjela koji još uvijek nije degradiran od strane čovjeka, i u kojem su njegove prirodne i kulturno-istorijske odlike prisutne uglavnom u svojoj izvornosti, potrebno je intenzivirati sve oblike prirodnjačkih istraživanja čiji bi rezultati mogli inicirati utvrđivanje odgovarajućih zaštitnih mjera ovog područja, kao specifične „mikrocjeline“ u slivu rijeke Morače.

Laboratorija u Prirodnjačkom muzeju

Promotivna vožnja biciklista

FAVORIZOVANJE BICIKLIZMA

GLAVNI GRAD DOBIO PRVU SOLARNU STANICU ZA PUNJENJE ELEKTRIČNIH BICIKALA

Kao rezultat saradnje Kancelarije za održivi razvoj i Njemačke agencije za tehničku pomoć (GTZ ASE), Glavni grad Crne Gore je 16. septembra 2010. godine dobio svoju prvu solarnu stanicu za punjenje električnih bicikala. Stanica je otvorena promotivnom vožnjom oko 100 biciklista Blažovim mostom i Milenijumom i koncertom Vjere Nikolić i Dragoljuba Đuričića.

Projekat je osmišljen da motiviše sve ekološke snage i ukupnu javnost, da se građani zainteresuju za biciklizam kao zdrav, jeftin, efikasan i održiv način transporta, odnosno da se tako dobije jača politička podrška za dalji razvoj biciklizma. Upotrebom električnih bicikala na solarni pogon sažima se više tema održivog razvoja: promovise se korišćenje alternativnih sredstava gradskog prevoza, doprinosi se popularizaciji obnovljivih izvora energije i energetske efikasnosti, smanjuju se negativni uticaji klimatskih promjena (kroz smanjenje emisije CO₂) i afirmišu zdravi stilovi života.

Električna bicikla koja su smještena u ovoj stanici koriste energiju sunca preko 4 solarna panela koja se nalaze na krovu stanice, a pune se preko posebnog priključka (takođe imaju mogućnost i kućnog punjenja na utičnicama). U prosjeku jedno punjenje u trajanju od 0,5 do 4 sata omogućava prelaženje puta od 45 km ako bi se koristio samo električni pogon. Tehničke mogućnosti dozvoljavale bi brzinu do 45 km/h, međutim, ova bicikla su podešena tako da njihova maksimalna brzina ne prelazi 25 km/h, kako to propisuju pravila Evropske unije. Zbog toga za korišćenje ovog bicikla nije potrebno imati dozvolu niti bezbjednosnu opremu, već se u saobraćaju tretiraju kao obična bicikla. Energija koja se proizvodi u stanici ne upotrebljava se samo za punjenje bicikala, već i za osvjtljavanje stanice, za šta se koriste LED – štedljive sijalice, koje troše 85% manje energije nego postojeća ulična rasvjeta u gradu.

Sa otvaranja solarne stanice

Solarna stanica je zamišljena kao otvoreni edukativni protor. Kancelarija ima u planu organizovanje studijskih posjeta đaka i studenata, relevantnih institucija i organizacija, kako bi se što više aktera i građana upoznao sa ovim važnim temama. Stanica je, takođe, i „servisna“ – građani mogu solarnom energijom da napune baterije svojih prenosivih električnih uređaja (telefona, laptopa i slično) preko priključaka koji su dostupni u stanici.

Otvaranje solarne stanice za električna bicikla predstavlja samo jednu od inicijativa Kancelarije za održivi razvoj u ovoj oblasti. Imajući u vidu evropske i svjetske trendove koji favorizuju

biciklizam kao savremeno rješenje javnog gradskog transporta, činjenicu da je Podgorica glavni grad ekološke države koji ima izuzetno povoljne geografske i klimatske odlike za uvođenje biciklizma, ali i crni bilans saobraćajnih nesreća, prethodne godine Kancelarija je, takođe, organizovala i Okrugli sto na temu bezbjednosti saobraćaja i pokrenula projekat koji ima za cilj povećanje urbane mobilnosti i izgradnju biciklističke infrastrukture u Podgorici. Vizija Kancelarije je da Podgorica donese zakon koji će obavezivati da svaka rekonstrukcija ili nova saobraćajnica mora uključiti i neophodnu biciklističku infrastrukturu, kao što je to slučaj, na primjer u Francuskoj.

Bosiljka Vuković
Kancelarija za održivi razvoj

Turistička ponuda nacionalnih parkova uvrštena u širu promociju Jadransko-jonskog regiona

ZAJEDNIŠTVO RAZNOLIKOSTI

Promovisati kulturne i prirodne ljepote zemalja jadransko-jonskog regiona u zemljama Zapadne Evrope, jedan je od ciljeva projekta „ADRI-ONTOUR“ koji su predstavili italijanski predavači iz Foruma privrednih komora jadransko-jonskog područja i Privredne komore Ankone, u saradnji sa Privrednom komorom Crne Gore. Ova aktivnost je dio obuke koju su italijanski stručnjaci sproveli u Albaniji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori.

Predavači na seminaru su, prvenstveno, nastojali da informišu o projektu i žigu Adri-ontour. Oznaka Adrion je isključivo vlasništvo Foruma jadransko-jonskih privrednih komora, simbol ujedinjenja jadransko-jonskog makro područja, metafora sprege dva mora, te izraz „zajedništva raznolikosti“.

Nakon što su predstavnice tur-udruženja sa naših prostora predstavile ponudu svojih agencija, smatrali smo da učesnike iz Italije treba neizostavno upoznati o raznovrsnoj turističkoj ponudi naših nacionalnih parkova. Za svaki park smo istakle ono što ga posebno izdvaja i čini specifičnim, kao što su prirodne vrijednosti, bogatstvo kuturno-istorijskih spomenika, etno-nasljeđe, a posebno stari zanati i tradicija. Sa druge strane, trebalo je da izdvojimo turističke sadržaje koji bi istovremeno bili povezani barem u dvije zemlje u vidu paket aranžmana multy-country (kao npr. biking, rafting, kulturni turizam...). Takođe smo predstavile i manifestacije u okviru nacionalnih parkova koje bi sadržajem, kulturno-umjetničkim programom, gastro ponudom, izložbama domaće radinosti i suvenira, bile interesantne stranim posjetiocima.

Nakon prezentacije Nacionalnih parkova Crne Gore, predavači su nas kontaktirali da bismo osmislili ponudu u okviru paket aranžmana multy country koja se već sada prezentuje na

njihovom sajtu i u vidu brošura, kao štampani materijal, na svim budućim sajmovima turizma na kojima učestvuju.

Misija inicijativa i projekata zaštićenih logotipom „Adrion“ je jačanje imidža teritorija Jadrana i Jonskog mora, kao jedinstvene turističke destinacije, na međunarodnom tržištu, naglašavajući pritom raznolikost i bogatstvo turističkih proizvoda. U tom smislu promoteri i korisnici ovog loga namjeravaju podsticati razvoj svih onih inicijativa koje stvaraju predstavu o jednom jedinstvenom i integrisanom području. Brend označava snažni zajednički identitet, te je izraz „želje“ organizacija članica Foruma jadransko-jonskih privrednih komora iz svih priobalnih zemalja Jadrana i Jonskog mora - Albanije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Italije, Crne Gore, Grčke i Slovenije - „da budu zajedno“. Stoga će se promovisati i podsticati upotreba oznake „Adrion“ za one turističke pakete i aranžmane koji obuhvataju više odredišta u raznim zemljama ovog područja.

Konačno, sve inicijative koje su u vezi s oznakom Adrion, nastojeće se sve više usmjeravati ka održivosti životne sredine i socio-kulturalnoj održivosti i kvalitetu prihvatnih struktura i usluga radi standardizacije kvaliteta ponude.

DISCOVERING LANDS BY BIKE

MONTENEGRO & CROATIA

You arrive in **Kotor** in the afternoon. Kotor's Mouths is an enchanting area considered the most southern fiord of Europe, although it is an ancient coastal deep valley invaded by the sea water. Then you bike for 24 km to reach **Budva**, centre of Montenegrin tourism well known for its sandy beaches, diverse nightlife and beautiful example of Mediterranean architecture. The following day you spend the whole day biking in a tour around Budva. The third day, you leave Budva, biking for 89 km to **Ada Bojana**, part of this course is across the mountains. Next stop, after 70 km from Ada Bojana, is **Vipazar**, where you will have dinner and stay in hotel for the night. The fifth day, after breakfast, you can experience a boat tour in the Vipazar Lake. The following day, you leave Vipazar and you reach **Cetinje** by bike after a 36 km tour. Cetinje and Lovcen mountain are the symbols of Montenegrin nation. The following morning you bike for 40 km, from Cetinje to **Kotor**. In the evening, you join a short course through the **Kotor Fjord**. The eighth day you arrive in **Dubrovnik** by bike, after a 80 km course, here you have time to visit the city.

CONTACT: ITALY - Amatori T.O. - www.booking.amatori.com - booking@amatori.com MONTENEGRO - National Park of Montenegro - www.nparkovi.com.me - nparc@nps.com.me

CULTURE & RELIGION ON ADRIATIC LANDS

MONTENEGRO & BOSNIA-HERZEGOVINA

Your journey begins in **Podgorica**, capital of Montenegro, starting from the Orthodox Monastery Cathedral of the Resurrection of Christ "Fall of wonderful fresco". The second destination is **Ostrog** where you can visit the famous monastery, pearl of Montenegrin spiritualism with its cave-like chapel carved almost in its entirety in a vertical mountain cliff. Then you leave for **Cetinje** to visit the Negro Palace, the Palace of the Prince and the orthodox Monastery. Next stop is in Bosnia-Herzegovina for visiting the city of **Sarajevo**, where monuments and history speak of a mix of past and a present religions and cultures. The visit of the city includes the visit of the Moschea, of the Orthodox Cathedral and of the Catholic Cathedral. Another amazing city of your tour you can not miss is **Mostar** with its amazing historical city centre with many witnesses of its ottoman cultural roots. The Neretva river, running below the famous Old Bridge, crosses the old town with water streams in many hidden corners. Last destination is **Medjugorje**, the Apparition Hill, Podbrdo, and the St. Jacobs Cathedral are the places where you can hear about the history of the Virgin Mary's miracles.

CONTACT: ITALY - Amatori T.O. - www.booking.amatori.com - booking@amatori.com BOSNIA-HERZEGOVINA - Center Medjugorje - www.centromedjugorje.com MONTENEGRO - National Park of Montenegro - www.nparkovi.com.me - nparc@nps.com.me

ROCKS, WATERS AND NATURAL WONDERS

ITALY, CROATIA & MONTENEGRO

In this itinerary you will be stunned by beautiful and peculiar nature rich of landscapes and aboriginal species. To fully enjoy all of this you will start from North of Adriatic lands visiting the most important karstic area of Europe. One of the main towns is **Slatina**. Moving to the South you will meet **Krika National Park** preserving the **Krika** river territory. It flows through a picturesque canyon (75 km long) and falls down surpassing majestic tuff barriers, like **Skradinski Buk**. The tour leads to **Pivnice** Lakes declared National Park in 1969 and declared World Natural Heritage in 1979. The last Croatian natural area to visit is **Paklenica National Park**, one of the most attractive park of the entire north-eastern Mediterranean. It is a magnificent example of karstic phenomenon, where you can find outstanding species of flora and fauna. From here continuing through enchanting landscapes behind the Adriatic sea, you enter in Montenegro and then visit the **Kotor's** mouth until you reach Lovcen mountains. Experience the wide view that goes from the mountains around to the sea until **Skadar** lake in the "Montenegrin Olympus".

CONTACT: ITALY - Incom Travel & Co - www.incomviaggi.it - adrion@incomviaggi.it MONTENEGRO - National Park of Montenegro - www.nparkovi.com.me - nparc@nps.com.me CROATIA - Shuttle - www.shuttle.hr - info@shuttle.hr

DEEP GREEN AND WILD EXPERIENCE

MONTENEGRO & BOSNIA-HERZEGOVINA

Deep into the green colour! From South to North the Balkan area is a palette full of different shades of green. Starting from **Skadar lake** of karstic nature where Moraca and Zeta rivers flow. Along Moraca river you can enjoy one of the several canyons in Montenegro 22 km long and 1.100 meters deep. Then **Biogradska gora National Park** one of the three European virgin forests, therefore strictly protected you can admire conifers taller than 45 meters and older than 400 years. On the way to the North the next stop is in **Durmitor National Park** famous for Tara Canyon. Tara river is called "European soul" and is the longest Montenegrin river (141 km) cutting into the rocks the biggest European canyon (deep 1300 m, long 90 km) and the second canyon in the world after Grand Canyon in Arizona. The unique biosphere of the park has been declared World Natural Heritage since 1980. Crossing the Bosnian border you direct to **Johanna**, famous for the 1984 Winter Olympics. In fact is one of the biggest ski center of Balkan 140 km of ski tracks! You continue arriving at **Nezavisna Bista National Park**, one of the richest wetland reserve of Europe.

CONTACT: ITALY - Incom Travel & Co - www.incomviaggi.it - adrion@incomviaggi.it BOSNIA-HERZEGOVINA - Group Medjugorje - www.groupmedjugorje.com - info@groupmedjugorje.com

Stručne saradnice Nacionalnih parkova su istakle da Durmitorski visovi, splavarenje rijekom Tarom, Biogradska prašuma, lovčenski vidikovci i Mauzolej, bogato kulturno-istorijsko nasljeđe Skadarskog jezera, tematski centri, neizostavno treba da budu uključeni u paket-aranžmane multi-country. To je turistički paket-aranžman koji predviđa istovremeno više destinacija u barem dvije zemlje ovog prostora, koji moraju poštovati ovlašćeni korisnici oznake kako bi oznaka bila ujednačena i usklađena.

Marina Manojlović,
Snežana Vukotić,
Marijana Džaković

Bicikl - najčistije prevozno sredstvo

Prema anketi britanske stanice BBC, koja je sprovedena povodom 150-godišnjice Britanskog uređa za patente, najboljim izumom je proglašen bicikl. Sa 70% glasova stanovništva Velike Britanije, bicikl je nadmoćno pobedio sve ostale izume. Iako se u današnjem svetu tehnologije čini neverovatnim, pobeda bicikla, uz dobru kampanju koja je provedena na biciklističkoj teletekst stranici BBC-a i sve veću upotrebu ovog vozila u zagušljivim gradovima, ne bi trebalo da zvuči kao iznenađenje. Bicikl je u svim svojim oblicima još uvek najprodavanije, najjeftinije i ekološki najčistije prevozno sredstvo.

DVOTOČKAŠIMA KROZ PRIRODU

U Etno selu Montenegro održana je treća biciklistička trka Putevima Baja Pivljanina MTB XCO u organizaciji Biciklističkog kluba Perun iz Nikšića čime je pokazao da je Lider u organizaciji takmičenja u mountain bikingu u Crnoj Gori.

Po lijepom sunčanom vremenu u Breznama se okupilo 65 biciklista iz Crne Gore i Srbije. Vožnja je kružna staza dužine 6 km. Staza je prolazila po travnatim terenima, podnožjem planine Vojnik i kroz gustu bukovu šumu. Stazu je postavio Branko Cerović. Biciklisti su ocijenili stazu kao odličnu.

Nastupili su: BK Perun Nikšić, BK Radnički Kraljevo, NIK BAJK Nikšić, Ciklomont Bijelo Polje, BK Besa iz Tuzi, NVO Free in Green iz Plužina, Ekipa OKOV-a i djeca iz Brezana.

Znajući da na crnogorskim takmičenjima učestvuje do 40 bajkera, ovo takmičenje Predsjednik BSCG Branko Hajduković na svečanom otvaranju trke, proglasio je za najmasovniju trku, a BK Perunu čestitao na odličnoj organizaciji. Pored toga što je trka takmičarskog karaktera, ona je

za cilj imala predstavljanje biciklizma kao zdravog modernog i lijepog vida rekreacije, i povezivanje sportskih udruženja sa hotelijerima i turističkim organizacijama kako bi zajednički doprinijeli što boljoj ponudi na vrhunskim nacionalnim stazama Crne Gore. Istraživanja pokazuju da se planinski biciklizam razvija i postaje sve popularniji turistički proizvod naročito u Evropi.

Ana Petrović Njegoš

Do sada najljepše organizovano takmičenje u Crnoj Gori, da li zbog sunčanog vremena, dobre staze, čistog vazduha, odlično tehnički pripremljene staze, pozitivne energije ili velikog broja biciklista, velikog broja posjetilaca ili najvećeg broja prijavljenih udruženja koja su startovala. Ne znam, samo svi su otišli zadovoljni sa čestitkama BK PERUN na odličnoj organizaciji

SREĐIVANJE BIVAKA NA DURMITORU

Alpinistički bivač u Karlici na Durmitoru, podignut je prije više od 30 godina ispod stijena Šljemena. Bivač je sagrađen u spomen na jednog od osnivača AOB i prvog predsjednika dr Rastka Stojanovića. Projektant je bila Varvara Medvedeva, a na njegovoj izgradnji dobrovoljno su učestvovali mnogi članovi Alpinističkog odsjeka Beograd, „Javorka“ iz Nikšića, „Brskovo“ iz Mojkovca, kao i vojnici sa Žabljaka. Od tada do danas nekoliko puta je sređivan u manjem obimu a posljednji put je farban 1996. Ideja o njegovom ponovnom sređivanju javila se prošle zime, a na alpinističkom kampu u julu dogovoreno je da pripadnici AOB - OCP/MAK konačno nešto urade kako bi spriječili dalje propadanje bivaka. Od 14- 16.08. radeno je na sređivanju bivaka, koji je prije svega dobro očišćen i više puta premazan farbom kako spolja tako i iznutra, odrađeni su sitniji stolarski poslovi, zamijenjen pod na ulazu, prozori popravljani, kreveti učvršćeni, odnijete velike količine đubreta. Materijal za opravku su donirale firme Alp i Kodar.

Outdoor club Podgorica

SA TRPEZE NACIONALNIH PARKOVA

Nekako se podrazumijeva da bogatstvo i raznovrsnost ribljeg fonda Skadarskog jezera moraju uticati i na ponudu jezerske kuhinje restorana i konoba koja se nalaze u neposrednoj blizini jezera. Stvarno je tako. Mnogobrojne ugostiteljske kuće nude kvalitetne riblje specijalitete.

U ovom broju vam predstavljamo renomirani **Restoran – Vinoteku „Crmnički vinotok“**, koji se nalazi u Virpazaru.

Ugodan ambijent restorana i bašte (u etno stilu) osim, iznad svega kvalitetnog i raznovrsnog jelovnika (prženi, dimljeni i pečeni krap, jegulja i pastrmka), pripremljeni na tradicionalni način, sadrži i vinoteku sa preko 70 različitih vina u kojoj dominiraju ona sa područja Crmnice.

Od ljubaznih domaćina, porodice Dabović, smo dobili recepte jela koje pripremaju na neki novi način i na zadovoljstvo svojih gostiju.

PASTRMKA NA ŽARU

Potrebno je:

- 1 pastrmka
- 1 glavica crnog luka
- 1 šargarepa
- 50 gr šampinjona
- 30 gr graška iz konzerve
- 50 gr integralnog pirinča
- začini
- 1/3 kašičice đumbira
- 5 isjeckanih badema
- 5 cijelih badema

Način pripreme:

Crni luk sitno isjeckati na kockice, a šargarepu na kolutove. Propržiti na malo ulja. Dodati isjeckane šampinjone, grašak, pirinač, đumbir, isjeckane bademe, začiniti i doliti malo vode i prodinstati. Posoljenu pastrmku, na par mjesta zasjeći, napuniti ovom smjesom, a ostatak sipati oko nje. Cijele bademe staviti u zasiječeni dio ribe. Pastrmku peći u pokrivenoj vatrostalnoj posudi na 200° C.

Restoran „Vinoteka“
Crmnički Vinotok, Virpazar

KRAP U KARFIOLU

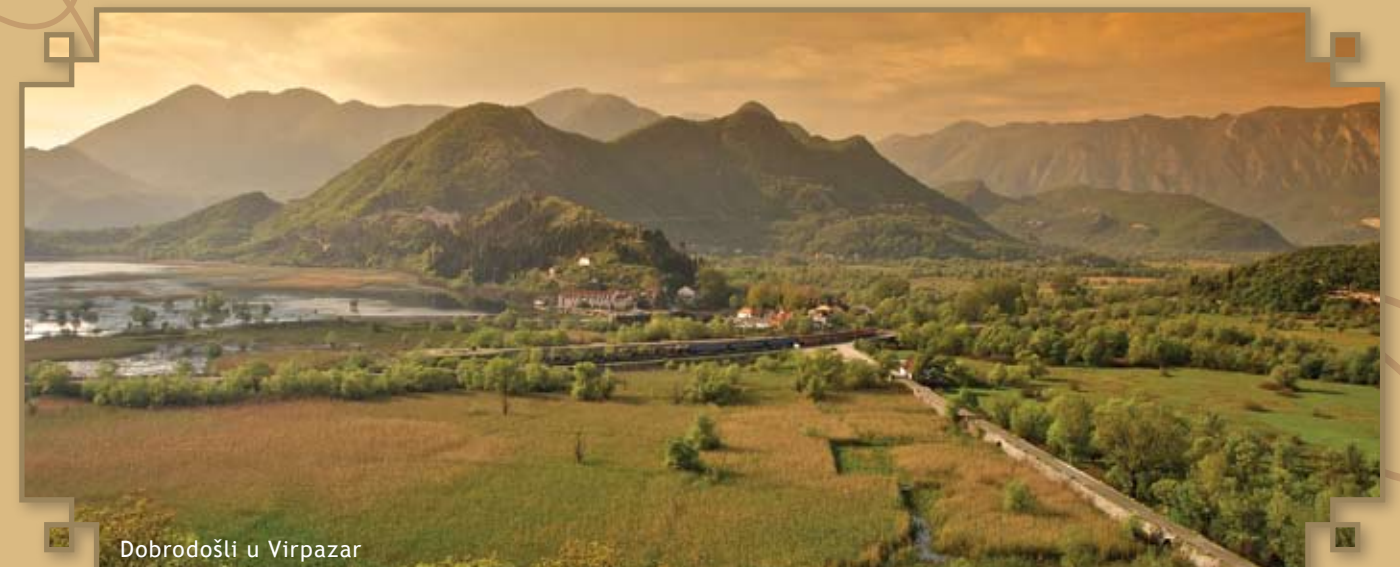
Potrebno je:

- 1 veći krap
- 1 glavica karfiola
- 1 veća glavica crnog luka
- 1 korijen celera
- 1 veći paradajz
- 4 veće šargarepe
- 1/2 vezice peršuna,
- 1 kašičica soli, malo papra
- 2 kašičice vegete
- 2 dcl bijelog vina
- 2 dcl vode
- po želji maslinovog ulja

Način pripreme:

Sitno isjeckan crni luk propržiti na maslinovom ulju, dodati šargarepu i korijen celera (na kockice), kao i karfiol (na cvjetice). Kada povrće malo omekša dodati sitno isjeckan paradajz. Dodati so, papar i vegetu. Sa ovom smjesom, napuniti unutrašnjost krapa i zatvorite mu trbuh sa peršunom. Preliti ga vinom i vodom i preko posuti malo maslinovog ulja. Peći na jakoj vatri oko 1h i 30 min.

Dobrodošli u Virpazar

Park-info:

JPNPCG, Podgorica
jpnpcg@t-com.me
www.nparkovi.co.me

NP Durmitor, Žabljak
+ 382 (0)52 360 228
npdurmitor@t-com.me

NP Biogradska gora, Kolašin
+ 382 (0)20 865 625
np.biogradskagora@t-com.me

NP Lovćen, Cetinje
jpnpcg@t-com.me

NP Skadarsko jezero, Vranjina
+ 382 (0)20 879 100
np-skadarlake@t-com.me

ISSN 1800-7554

